

3.

MERKITYSTEN MUODOSTUMINEN
POLITIIKKAPROSESSEISSA: PÄÄSTÖKAUPAN
KANSALLISET KAMPPAILUT JA TARINALINJAT

Elina Mikola ja Liisa Häikiö

Monimutkaisista ja monivaiheisista politiikkaprosesseista erilaisine toimijoineen on hankala saada otetta. Poliitiikkaprosessien analyttinen tarkastelu edellyttää, että niitä lähestytään suhteellisen rajatusta näkökulmasta ja käsitteellisiä apuvälineitä hyödyntäen. Tässä luvussa keskitymme teoreettisten kehysten ja käsitteiden rooliin politiikkaprosessin tulkinnassa. Käsitteet ja kehykset ovat tutkijalle työkaluja, joiden avulla hän muodostaa ymmärryksen, tietyn semanttisen tilan käsityksen (ks. Haila tässä julkaisussa) politiikkaprosessista. Millainen tästä kuvasta tulee, riippuu pitkälti juuri käytetyistä käsitteellisistä työkaluista. Esimerkiksi samasta asiakysymyksestä käytävästä keskustelusta voidaan tunnistaa erilaisia politiikkaprosesseja riippuen siitä, millaisesta näkökulmasta tilannetta ja siitä kerättyä aineistoa tarkastellaan sekä millaisten käsitteellisten välineiden avulla sitä jäsennetään.

EU:n kasvihuonekaasujen päästökauppajärjestelmän toimeenpääntö toimii tässä luvussa esimerkkinä. Sen kautta lähestymme erilaisia tapoja tarkastella, tulkita ja ymmärtää merkityksen muodostumista politiikkaprosessissa. Tarkoituksenamme on havainnollistaa, kuinka kaksi erilaista teoreettista lähtökohtaa mahdollistavat ja rajaavat poli-

tiikkaprosessien ymmärtämistä ja analysoimista. Näin tuomme esiin, kuinka tutkijan tekemät teoreettis-metodologiset valinnat vaikuttavat siihen, millaisena jokin politiikkaprosessi näyttäytyy ja millaista tietoa prosessia analysoimalla on mahdollista tuottaa.

EU:n päästökauppajärjestelmän valmistelu ja toimeenpano on moniulotteinen politiikkaprosessi. Sitä leimaa kansainvälinen ohjaus, kytkentä erilaisiin politiikkakysymyksiin sekä yhteisymmärryksen ja ristiriitojen yhteen kietoutuminen. On runsaasti mahdollisia analyyttisiä näkökulmia, joista päästökaupan toimeenpanoa voisi tarkastella. Tulkitsevan politiikka-analyysin näkökulmasta voi esimerkiksi kysyä, miten erilaiset toimijat pyrkivät yhtäältä politisoimaan päästökauppaa ja kyseenalaistamaan sen lähtökohtia. Vaihtoehtoisesti voi selvittää, miten prosessin osanottajat muodostavat päästökauppaan liittyvää yhteisymmärrystä ja sen toimeenpanon mahdollistavia merkityksiä.

Jäsenämme EU:n päästökauppajärjestelmän kansallista toimeenpanoa hyödyntäen Ernesto Laclau ja Chantal Mouffén (1985) ajatuksiin nojaavaa post-strukturalistista diskurssianalyysia sekä Maarten Hajerin (1995; 2005) kehittämää argumentatiivista diskurssianalyysia. Sekä post-strukturalistinen että argumentatiivinen diskurssianalyysi tarjoavat käsitteitä ja näkökulmia politiikkaprosessien dynamiikan tarkasteluun ja niiden sosiaalisen ja poliittisen merkityksen ymmärtämiseen. Niitä sovellettaessa tutkijan analyyttinen katse kuitenkin kohdistuu merkityksen muodostumisen eri tasoihin ja vaiheisiin. Post-strukturalistinen näkökulma ja siihen liittyvät solmukohdan ja kelluvan merkitsijän käsitteet ohjaavat tarkastelemaan *diskursiivisia avauksia* eli politiikkaprosessin yhteydessä muodostuvia määrittelykamppailuja, joissa osapuolten jollekin asialle antamat tulkinnat eroavat toisistaan. Argumentatiivinen diskurssianalyysi puolestaan suuntaa huomion poliittisen keskustelun *diskursiivisiin sulkeumiin* eli kaikkien toimijoiden jakamiin tarinalinjoin päätöksenteon kohteena olevasta ongelmasta, politiikan päämääristä sekä sen toimeenpanon ehdoista. Tarinalinjat muodostavat keskustelun ”yhteiset pelisäännöt” ja viitepisteet.

Luku etenee siten, että aluksi kuvaamme lyhyesti päästökauppajärjestelmän toimeenpanoprosessin keskeiset vaiheet. Tämän jälkeen esittelemme post-strukturalistisen ja argumentatiivisen diskurssianalyysin lähtökohtia ja keskeisiä käsitteitä. Sen jälkeen havainnollistamme näiden kahden analyysitavan erilaisia painotuksia tarkastelemalla päästökauppajärjestelmän toimeenpanoa a) diskursiivisten avaumien näkökulmasta eli prosessina, jossa erilaiset artikulaatiokäytännöt kohtaavat ja kamppailevat ja b) yhteisesti jaettujen ja sulkeumaan tähtäävien tarinalinjojen rakentumisena ja vakiintumisena.

Päästökaupan toimeenpano politiikkaprosessina

Teollisuuslaitoksia koskevan päästökauppajärjestelmän käynnistäminen Euroopan unionissa on nopeudessaan harvinaislaatuinen politiikkaprosessi. Sen myötä vietiin läpi mittavia lainsäädännöllisiä uudistuksia muutamassa vuodessa 2000-luvun alussa. Järjestelmän tavoitteena on hiilidioksidipäästöjen vähentäminen siten, että päästöjen rajoittamisesta koituvat kokonaiskustannukset jäisivät mahdollisimman pieniksi. Toimintaperiaate on yksinkertaisesti esitettyä seuraava: päästöille määritellään enimmäismäärä eli yhteinen päästökatto ja kaupan piirissä oleville teollisuusyrityksille jaetaan tätä kattoa vastaava määrä päästölupia. Yksittäinen yritys on oikeutettu tuottamaan hallussaan olevien päästö lupien mukaisen määrän hiilidioksidia. Jos yrityksen tuottamat päästöt ylittävät tämän määrän, sen pitää ostaa lisää päästölupia muilta yrityksiltä. Jos yritys puolestaan tuottaa niitä vähemmän, se voi myydä päästölupia muille yrityksille.

Näin päästövähennykset pyritään ohjaamaan niihin teollisuuslaitoksiin, joissa kasvihuonepäästöjä voidaan vähentää kaikista edullisimmin. Päästöistä tehdään päästö lupien avulla osa teollisuuslaitosten tuotantokustannuksia. Päästökatto asettaa ylärajan kokonaispäästöille, mutta päästöoikeuksien vaihdettavuus tekee järjestelmästä joustavamman kuin jos päästöihin puututtaisiin esimerkiksi pelkillä päästökiintiöillä. Projektipohjaisten hankemekanismien, eli yhteistoteutusme-

kanismin ja puhtaan kehityksen mekanismin hyödyntämisen EU:n päästökaupassa on ollut mahdollista vuoden 2008 alusta lähtien. Hankemekanismit mahdollistavat päästöjen kompensoinnin myös kehitys- ja siirtymätalousmaissa toteutettavilla hankkeilla.

Euroopan unionin komissio esitti 1990-luvun lopussa EU:n sisäisen päästökauppajärjestelmän käynnistämistä osana politiikkatoimien kokonaisuutta, jolla Euroopan unionin maat pyrkivät vähentämään kasvihuonekaasupäästöjään Kioton pöytäkirjan mukaisesti (KOM 1998/353). Vuoden 2001 lopulla Euroopan komissio julkaisi direktiiviesityksen (KOM 581/2001), jossa esitettiin EU:n laajuisen teollisuuden päästökauppajärjestelmän käynnistämistä vuoden 2005 alusta lähtien. Päästökauppa koskeva direktiivi 2003/87/EY vahvistettiin Euroopan parlamentissa vuonna 2003, minkä jälkeen sen toimeenpano jatkui kansallisen lainsäädännön muuttamisena direktiivin edellyttämällä tavalla. Päästökauppajärjestelmä astui voimaan vuoden 2005 alussa koko EU:n alueella.

Suomessa keskustelu päästökaupan organisointiperiaatteista ja niiden edellyttämistä käytännöistä käytiin eduskunnassa tavanomaisesti järjestetyn lainsäädäntövalmistelun yhteydessä. Suomen kantaa Euroopan komission päästökauppa koskevaan direktiiviesitykseen käsiteltiin eduskunnassa keväällä 2002 ja hallituksen esitystä päästökauppalaiksi (HE 49/2004) keväällä 2004. Eduskunta hyväksyi päästökauppalain 22.6.2004 hallituksen esityksen ja talousvaliokunnan mietinnön mukaisesti.

EU-asiana päästökaupan suunnittelu- ja lainsäädäntöprosessia ohjasi eduskunnan suuri valiokunta, joka pyysi asiasta lausuntoja myös talous-, ympäristö- ja valtiovarainvaliokunnilta. Valiokunnat puolestaan kuuluivat asiassa vakiintuneita vaikuttaja- ja asiantuntijatahoja kuten ministeriöiden, tutkimuslaitosten, etujärjestöjen sekä päästökaupan piiriin kuuluvien yritysten edustajia.

Tulkitsevan politiikkatutkimuksen näkökulmasta päästökaupan kansallinen toimeenpano näyttäytyy prosessina, jossa muodostetaan käsityksiä ilmastonmuutoksesta ongelmana, ilmastopolitiikan tavoitteista sekä sen toteuttamisen ehdoista. Kansallisessa politiikkaprosessis-

sa avautuva poliittinen toimintatila on suhteellisen rajattu. Euroopan unionin tasolla määritellyt lainsäädännön lähtökohdat ja tavoitteet eivät politisoidu, vaan erimielisyydet ja intressiristiriidat kohdistuvat sellaisiin päästökauppalaan yksityiskohtiin, joihin kansallisen päätöksenteon on mahdollista vaikuttaa. Tällaisia seikkoja ovat esimerkiksi lainsäädännön toimeenpanon aikatauluun ja päästöoikeuksien alkujakokäytäntöön sekä joustomekanismien hyödyntämiseen liittyvät kysymykset.

Kansallisessa keskustelussa esitetyt näkemykset voidaan luokitella varovaista ja aktiivista ilmastopolitiikkaa kannattaviin. Varovaista strategiaa kannatettiin esimerkiksi päästökauppasektorin yritysten edustajien ja teollisuuden palkansaajien lausunnoissa. Niissä esitettiin päästöoikeuksien jakamista teollisuuslaitoksille ilmaiseksi sekä kannatettiin joustomekanismien kytkemistä järjestelmään. Aktiivista ilmastopolitiikkaa taas ajoivat esimerkiksi ympäristöjärjestöt, jotka esittivät päästöoikeuksien osittaista huutokauppaa sekä joustomekanismien käytön rajoittamista.

Tässä luvussa tarkastelemme päästökaupan kansallisen toimeenpanon yhteydessä esitettyjä näkemyksiä ilmastonmuutoksesta ja kestävästä kehityksestä esimerkkinä merkitysten muodostumisesta politiikkaprosessissa. Aineistona käytämme kirjallisia lausuntoja, joita eri intressiryhmät ovat esittäneet eduskunnan talous- ja ympäristövaliokunnille kommentoidessaan päästökauppajärjestelmän toimeenpanoa koskevaa direktiiviesitystä (KOM 2001/581) sekä ehdotusta Kioton joustomekanismien kytkemisestä EU:n päästökauppajärjestelmään (KOM 2003/403) sekä hallituksen päästökauppaa koskevaa lakiesitystä (HE 49/2004).¹

Merkitysten muodostumisen analyysi

Yhteiskunnallisia ilmiöitä ja kysymyksiä sekä niihin liittyviä politiikkaprosesseja on mahdollista analysoida diskurssiteoreettisista lähtökohdista erilaisia näkökulmia ja käsitteitä hyödyntäen. Kes-

kitymme seuraavassa kahteen diskurssiteoreettiseen lähtökohtaan: post-strukturalistiseen ja argumentatiiviseen diskurssianalyysiin. On syytä huomata, että vaikka näkökulmat suuntaavat analyysin eri tavoin, niillä on runsaasti yhtymäkohtia. Molemmat analyysitavat perustuvat sosiaalisen konstruktionismin ajatukseen (Berger & Luckmann 1966), jonka mukaan todellisuus rakentuu merkityksiä muodostavissa ja vakiinnuttavissa tulkintaprosesseissa. Molempia näkökulmia yhdistää myös diskurssiteoreettinen (Lehtonen 1996; Torfing 2005) ymmärrys kielestä ja kulttuurista järjestelmänä, jonka puitteissa merkityksiä tuottavat yksilöt toimivat.

Diskurssi suomennetaan yleensä merkitysjärjestelmäksi, puheta- vaksi tai tulkinta-avaruudeksi. Diskurssit koostuvat tietystä sosiaalista ja materiaalista todellisuutta merkityksellistävistä ideoista, käsitteistä ja kategorioista ja näiden välisistä säännönmukaisista suhteista. Esimer- kiksi politiikkaprosesseissa diskurssit määrittelevät toimijoiden asemaa, ilmiöiden luonnetta, hyväksyttäviä tavoitteita ja mahdollisia ratkaisuja. Poliitiikkaprosesseja tarkasteltaessa diskurssiteoreettinen näkökulma kohdistaa tarkastelun siihen kuinka asiat saavat merkityksensä osana diskursseja ja mitä näistä merkityksen muodostumisista seuraa.

Post-strukturalistista ja argumentatiivista diskurssianalyysia yhdis- tää myös ajatus siitä, että valta ja valtasuhteet kytkeytyvät merkityksen muodostukseen. Ne ohjaavat tarkastelemaan politiikkaa kamppailuna, jossa toimijat kamppailevat diskursiivisesta *hegemoniasta* eli pyrkivät saamaan tukea omille tulkinnoilleen kamppailun kohteena olevien kysymysten merkityksestä. Diskursiivinen hegemonia merkitsee sitä, että tietty tapa ymmärtää ja merkityksellistää asia vakiintuu hallitse- vaksi tulkintatavaksi tietyissä tilanteissa. Näin hegemoninen tulkinta alkaa näyttää luonnolliselta ja välttämättömältä osalta yhteiskunnallista todellisuutta. (Häikiö 2005; Lehtonen 1996.)

Keskeinen ero näiden analyysiperinteiden välillä on siinä, mihin merkitysten muodostumisen vaiheeseen tai tasoon analyysi kohdistuu. Post-strukturalistinen diskurssianalyysi suuntaa huomion erityisesti diskursiivisten *avaumien* tarkasteluun eli toimijoiden välisiin mää- rittelykamppailuihin ideoiden ja käsitteiden merkityksistä (Laclau

& Mouffe 1985). Argumentatiivinen diskurssianalyysi (Hajer 1995; 2005) puolestaan suuntaa huomion politiikkaprosessia rakenteistaviin tarinalinjoihin eli diskursiivisiin *sulkeumiin*. Näkökulmia ei kuitenkaan tule pitää kilpailevina tai toisiaan pois sulkevinä. Kun tarkastelun kohteena on merkityksen muodostuminen politiikkaprosessissa nämä analyysitavat täydentävät toisiaan (Taulukko 3.1.).

Taulukko 3.1. Post-strukturalistisen diskurssianalyysin ja argumentatiivisen diskurssianalyysin näkökulmat merkityksen muodostumiseen politiikkaprosessissa.

	Näkökulma politiikkaprosessin merkityksen muodostumiseen	Todellisuuden luonne merkityksen muodostumisessa
Poststrukturalistinen diskurssianalyysi	Avauma: Merkityksen muodostuminen artikulaatiokäynnöissä eron tekemisenä. Määrittelykamppailut keskeisistä käsitteistä ja toimija-asemista.	Vastakkainasettelu ja toimijoiden väliset erot tärkeitä todellisuuden muodostumisessa ja sen tulkinna.
Argumentatiivinen diskurssianalyysi	Sulkeuma: Merkityksen muodostuminen toimijoiden yhteisenä tarinalinjana ja jakamina käsitteinä. Ongelmanmäärittely yhteisin käsittein ja hyväksytyin puhuja-asemin.	Toimijoiden yhteisesti jakamat käsitykset tärkeitä todellisuuden muodostumisessa ja sen tulkinna

Post-strukturalistinen diskurssianalyysi: kamppailevat ja muuttuvat merkitykset

Post-strukturalistinen diskurssianalyysi korostaa poliittisten kiistojen ja vastakkainasettelujen asemaa ja merkitystä politiikkaprosesseissa ja toimintarakenteiden synnyssä. Keskeinen lähtökohta post-strukturalistiselle diskurssianalyysille on Ernesto Laclau ja Chantal Mouffin (1985) näkemys, jonka mukaan poliittisten kysymysten merkitykset

ovat diskursiivisia ja muodostuvat artikulaatiokäytäntöjen (*articulatory practice*) seurauksina. Artikulaatiokäytännöllä he tarkoittavat prosessia tai toimintaa, jossa liitetään yhteen merkityksiä ja puretaan aiempia merkityskytkeitä (Laclau & Mouffe 1985; Howarth & Stavrakakis 2000). Artikulaatiokäytännöt ovat olennaisia asioiden ja toimijoiden identiteettien muodostumisessa. Ne liittävät asioita yhteen tai erottavat niitä toisistaan ja näin tuottavat uusia merkityksiä, identiteettejä ja sosiaalisia suhteita. Artikulaatiokäytännöt rakentuvat toimijoiden tunnistamien ja nimeämien erojen varaan. Merkitykset muodostuvat eron tekemisen prosesseissa, joissa tietyt toimijat ja asiat erotetaan toisistaan ja näin luodaan suhde poissuljettujen ja mukaan otettujen identiteettien välille (Torfing 2005).

Esimerkkinä artikulaatiokäytännöistä voidaan tarkastella vaikkapa tapoja esittää ydinvoiman ympäristön kannalta kestäväenä tai kestäättömänä energiamuotona. Ydinvoima voidaan liittää radioaktiiviseen jätteeseen, uraaninlouhinnasta seuraaviin ympäristöhaittoihin sekä ydinvoimalaonnettomuuden riskiin ja näin erottaa se uusiutuvista ja turvallisista energiantuotantomuodoista. Tällainen artikulaatiokäytäntö merkityksellistää ydinvoiman kestäättömäksi energiantuotantomuodoksi. Ydinvoima on mahdollista artikuloida myös kestäväksi energiamuodoksi, joka ei perustu fossiilisiin polttoaineisiin eikä näin ollen tuota ilmakehään kasvihuonekaasupäästöjä. Jälkimmäisessä artikulaatiokäytännössä kestävyys määritellään ainoastaan suhteessa hiilidioksidipäästöihin sekä tuotetaan tähän nojautuen eronteko, jossa fossiilisiin polttoaineisiin perustuvat energianlähteet ovat kestäättömiä ja kaikki ei-fossiiliset energiantuotantomuodot ovat kestäviä.

Tarkasteltaessa politiikkaprosesseja post-strukturalistinen diskurssianalyysi korostaa merkityksen muodostumiseen avoimuutta ja muuttuvuutta. Vakiintuneetkaan merkitykset ja niiden varassa olevat toimintarakenteet eivät ole ikuisia. Aina on olemassa mahdollisuus sille, että muodostuu uusia artikulaatiokäytäntöjä, jotka haastavat vakiintuneet merkitykset ja toimintarakenteet (Dyrberg 1997). Poliittikkaprosesseissa toimijat pyrkivät määrittelemään vakiintuneita merkityksiä uudella tavalla ja vakiinnuttavat tämän tavan uudeksi

poliittiseksi toimintarakenteeksi. Hegemonisilla diskursseilla onkin yleensä erojen tekemisen kautta rakentuva vastadiskurssi, joka voi haastaa vallitsevat tulkinnat politiikkaprosessien tiivistymissä eli solmukohdissa.

Merkitysten muodostumista ja siitä käytäviä kamppailuja politiikkaprosesseissa voidaan käsitteellistää *tyhjän* (tai kelluvan) *merkitsijän* ja *solmukohdan* käsitteiden avulla (Howarth & Stavrakakis 2000). Kelluvaksi tai tyhjäksi merkitsijäksi kutsutaan käsitteitä, jotka on mahdollista tulkita useilla jopa toisilleen vastakkaisilla tavoilla. Tällaisia ”tyhjiä” käsitteitä ovat esimerkiksi abstraktit ja laajalti hyväksytyt poliittiset päämäärät, kuten ”oikeudenmukaisuus”, ”demokratia” tai ”kestävä kehitys”. Ne ovat tärkeitä merkityksen muodostumisen prosessissa ja merkityskamppailuissa, sillä niiden avulla on mahdollista kiinnittää kiistanalaisten asioiden merkitys yleisesti hyväksyttävällä ja laajasti yhteiskunnassa jaettavissa olevalla tavalla.

Solmukohta on metafora diskurssin tiivistymälle, jossa lukuisat diskurssin elementit kytkeytyvät yhteen (Howarth & Stavrakakis 2000; Häikiö 2005). Poliitiikkaprosessissa solmukohdat muodostuvat keskenään vastakkaisia tulkintoja sisältävien asioiden yhteyteen. Niissä toimijat pyrkivät vakiinnuttamaan oman tulkintatapansa hallitsevaksi tavaksi ymmärtää ja määritellä kiistanalainen asia. Hallitsemalla ja vakiinnuttamalla solmukohtia asioiden merkitykset sekä toimijoiden väliset erot tehdään luonnollisiksi ja hyväksyttäviksi. Solmukohdissa käytävässä kamppailussa toimijat käyttävät hyväkseen kelluvia tai tyhjiä merkitsijöitä. Niiden avulla he pyrkivät kiinnittämään erilaisia merkitysisältöjä tukemaan omaa toimija-asemaansa ja tulkintaansa yhteiskunnallisesta kysymyksestä.

Post-strukturalistinen diskurssianalyysi suuntaa siis huomion diskursiivisiin avauksiin, joita erojen varaan rakentuvat solmukohdat mahdollistavat (Laclau & Mouffe 1985; Howarth & Stavrakakis 2000; Howarth & Torfing 2005; Häikiö 2005). Avautuessaan artikulaatio-käytännöt muuttavat poliittisia diskursseja, luovat uusia tapoja tulkita todellisuutta ja legitimoida toimijoiden välisiä suhteita (Laclau & Mouffe 1985; Häikiö 2012a).

Kun päästökauppajärjestelmän toimeenpanoa jäsennetään post-strukturalistisen diskurssianalyysin näkökulmasta, tarkastelu kohdistuu siihen, millaisia kiistanalaisia merkityksiä ja artikulaatio-kamppailuja päästökaupan toimeenpanoa koskevan kansallisen keskustelun yhteydessä avautuu. Analyysi nostaa esiin, että esimerkiksi kestävä kehitys ja puhdas teknologia toimivat päästökauppa-keskustelussa kelluvina merkitsijöinä ja niiden ympärille muodostuu politiikkaprosessissa solmukohtia. Näissä solmukohdissa toimijat pyrkivät vakiinnuttamaan omien tavoitteidensa mukaisia merkityksiä ja niiden varaan kehittyviä toimintarakenteita.

Argumentatiivinen diskurssianalyysi: Politiikkaprosessin yhteiset pelisäännöt

Politiikkaprosessit näyttävät usein kiistoina ja kamppailuina, joista voidaan erottaa toisistaan eriäviä ja keskenään ristiriitaisia näkemyksiä ja tulkintoja. Ristiriitojen ohella politiikkaprosesseissa on kuitenkin kysymys myös yhteisten tulkintojen muodostamisesta. Jonkin yhteiskunnallisen ilmiön tai kysymyksen ympärille muodostuvat poliittiset kiistat ja keskustelut – kuten kaikki inhimillinen vuorovaikutus – edellyttävät, että toimijoilla on jossakin määrin jaettuja käsityksiä keskustelun kohteena olevan asian luonteesta ja ongelmallisuudesta sekä politiikan päämääristä.

Kun politiikkaprosessia tarkastellaan yhteisten merkitysten näkökulmasta, huomio suuntautuu kamppailevien merkitysten sijaan koko prosessia jäsentäviin hegemonisiin tulkintoihin. Tällöin tarkastellaan, mitkä käsitykset ja merkitykset näyttävät tarkastellun politiikkaprosessin kontekstissa uskottavina ja rationaalina. Politiikkaprosessia rakenteistavien hegemonisten merkitysten voi ajatella toimivan ikään kuin ”pelisääntöinä”, joiden ehdoilla keskustelu kaikkine kiistoineen ja ristiriitoinen käydään.

Politiikkaprosessia rakenteistavia diskursiivisia pelisääntöjä voi tarkastella erilaisten analyttisten työkalujen avulla. Yksi tulkitsevan

politiikkatutkimuksen piirissä usein sovellettu lähestymistapa on poliitikantutkija Maarten A. Hajerin (1995; 2005) argumentatiivinen diskurssianalyysi. Teoreettis-metodologisen käsitteistönsä Hajer on kehittänyt yhdistämällä Michel Foucault'n ajatuksia sosiaalipsykologiseen diskurssianalyysiin, jossa tarkastellaan puhuja-asemien rakentumista vuorovaikutustilanteissa (Hajer 1995, 47–54). Hänen tavoitteenaan on ollut kehittää politiikkatutkimukseen tapoja tarkastella sitä, miten monimutkaiset ilmiöt konstruoidaan poliittisiksi kysymyksiksi ja kuinka hallitseviksi muodostuneet todellisuuden tulkinnat heijastuvat toimijoiden argumentaatioon ja puhuja-asemiin.

Näkökulma korostaa eri toimijoiden välisen yhteisymmärryksen perustan, eli politiikkaprosessin sulkeuman, ehtoja. Sulkeuma rajaa, millaiset argumentit ja puhuja-asetat politiikkaprosessissa ovat mahdollisia, hyväksyttäviä ja uskottavia. Analyysin lähtökohtana on, että politiikkaprosesseissa esiintyvistä erilaisista tavoitteista ja näkemyksistä huolimatta sen osanottajilla on oltava jossakin määrin jaettu ymmärrys keskustelun kohteena olevista kysymyksistä sekä mahdollisista keinoista niihin puuttumiseksi. Kun esimerkiksi keskustellaan energiapolitiittisista uudistuksista, joilla kasvihuonekaasupäästöjä voitaisiin rajoittaa vaarantamatta taloudellista kehitystä ja kilpailukykyä, keskustelun yhteisiä lähtökohtia ovat yhtäältä käsitys, että ilmastonmuutos on vakava ja toimenpiteitä edellyttävä ympäristöongelma, ja toisaalta ymmärrys, että taloudellinen kehitys ja kilpailukyky asettavat reunaehdot ilmastopoliittisten keinojen hyväksyttävyydelle.

Jaettuja käsityksiä ongelman luonteesta, syistä ja keinoista sen ratkaisemiseksi Hajer (1995; 2005) nimittää *tarinalinjoiksi*. Tarinalinjat ovat todellisuutta kuvaavia narratiiveja, jotka tarjoavat politiikkaprosessiin osallistuville toimijoille jaetun ymmärryksen käsillä olevasta ilmiöstä. Niiden avulla määritellään jonkin yksittäisen asian ongelmallisuutta ja ratkaisuvaihtoehtoja. Tarinalinjassa voi kytkeytyä yhteen erilaisista käytännöistä peräisin olevien diskurssien piirteitä, käsitteitä ja jäsennyksiä (Hajer 1995; Vehmas 2002). Esimerkiksi kestävä kehityksen tarinalinja yhdistää aiemmin ristiriitaisena näytetyneet ympäristön suojelupäämäärät sekä sosiaaliset ja taloudelliset

tavoitteet muodostaen laajasti jaetun tarinalinjan toivotusta tulevaisuudesta (Häikiö 2012b).

Politiikkaprosesseissa tarinalinjoilla on keskeinen rooli, sillä ne tarjoavat kommunikaation mahdollistavia yhteisiä viitepisteitä. Samalla ne myös sulkevat pois vaihtoehtoisia tapoja määrittellä yhteiskunnallisia ongelmia ja ratkaisuja niihin. Vaihtoehtoiset tavat käsitteellistää ilmiötä marginalisoituvat ja muuttuvat epäuskottaviksi. Tarinalinjojen muodostama sulkeuma määrittää mistä asioista tietyssä politiikkaprosessissa voi keskustella ja miten niistä voi keskustella. Sen ulkopuolelta tulevat kannanotot ja siihen kiinnittymättömien käsitteiden käyttäminen näyttää ”asian vierestä puhumiselta” ja merkityksettömältä politiikkaprosessin kannalta.

Tarinalinjat eivät ole kytkeytyneitä niinkään yksittäisiin toimiin, vaan siihen tilanteeseen ja kontekstiin missä vuorovaikutus tapahtuu. Käytännössä siis yksi ja sama toimija voi erilaisissa tilanteissa ja konteksteissa käyttää erilaisia tarinalinjoja. Esimerkiksi kansalaisjärjestön edustaja voi kehystää ilmastokysymyksen eri tavalla kommentoidessaan energiapoliittista lakiesitystä asiantuntijan ominaisuudessa eduskunnan valiokunnassa kuin kirjoittaessaan ilmastomuutoksen torjunnasta järjestön omassa jäsenlehdessä.

Kun politiikkaprosesseja jäsennetään argumentatiivisen diskursianalyysin lähtökohdista, tavoitteena on tunnistaa politiikkaprosessia rakenteistavia ja politiikkaan institutionalisoituja tarinalinjoja. Nämä tarinalinjat määrittävät millaisilla argumenteilla keskusteluun tai päätöksentekoon voi osallistua. Näkökulma mahdollistaa yhteisesti jaetun ongelmanmäärittelyn ja siihen pohjaavien keskustelun ”pelisääntöjen” eli politiikkaprosessin sulkeuman analysoimisen. Se kohdistaa huomion siihen, että erilaisista tavoitteista ja näkemyksistä huolimatta toimijoiden pitää käsittää keskustelun kohteena olevat kysymykset yhdenmukaisella tavalla. Samalla analysoidaan sitä, miten erilaiset käsitteet, ideat ja toimijat kytkeytyvät yhteisesti jaettuun ongelmanmäärittelyyn.

Päästökaupan merkityksen muodostuminen määrittelykamppailuissa

Päästökauppalainsäädäntöä koskeva kansallinen päätöksenteko näytetään asiakirjojen valossa varsin teknisenä ja asiantuntijakeskeisenä keskusteluna. Poliittikkaprosessi pitää kuitenkin sisällään myös erilaisia määrittelykamppailuja. Havainnollistamme näitä määrittelykamppailuja tarkastelemalla kestävyuden ja kestävä kehityksen käsitteitä päästökauppakeskustelussa. Päästökauppalainsäädäntöä kommentoivat toimijat pyrkivät kestävyuden käsitteen avulla kiinnittämään merkityksiä päästökauppaan ja sen toimeenpanoon.

Kestävä kehitys on tyhjä merkittäjä, joka muodostuu konkreettisten politiikkaprosessien kontekstissa helposti solmukohdaksi. Kelluvuus tai tyhjyys tarkoittaa, että se voidaan määritellä monella tavalla. Lähtökohtana voi olla esimerkiksi kestävyuden määrittely niin, että ympäristökysymysten huomioiminen on ensisijaista kaikessa yhteiskuntapolitiikassa tai sitten niin, että kysymys on taloudellista kestävyyttä korostavasta kehityspolitiikasta (Häikiö 2005).

EU:n päästökauppadirektiivi loi perustan kestävä kehityksen solmukohdan muodostumiselle. Vaikka direktiivissä ei suoraan mainita kestävä kehityksen käsitettä, se sisältää kestävä kehityksen perusajatukset ympäristön, talouden ja sosiaalisen kehityksen yhteen kietoutumisesta:

- (5) Yhteisö ja sen jäsenvaltiot ovat sopineet täyttävänsä yhteisesti Kioton pöytäkirjan mukaiset sitoumuksensa ihmisten toiminnasta aiheutuvien kasvihuonekaasujen päästöjen vähentämisestä päätöksen 2002/358/EY mukaisesti. Tällä direktiivillä on tarkoitus myötävaikuttaa siihen, että Euroopan yhteisö ja sen jäsenvaltiot täyttävät sitoumuksensa tehokkaammin, järjestämällä tehokkaat kasvihuonekaasujen päästöoikeuksien eurooppalaiset markkinat ja siten, että siitä koituu mahdollisimman vähän haittaa talouden kehitykselle ja työllisyydelle. (Direktiivi 2003/87/EY)

- (20) Tällä direktiivillä rohkaistaan energiatehokkaampien ja vähemmän päästöjä tuottavien yksikköä kohden aiheuttavien tekniikoiden käyttöön, sähkön ja lämmön yhteistuotantoon tarkoitettu tekniikka mukaan lukien, kun taas hyötylämmön tarpeeseen perustuvan sähkön ja lämmön yhteistuotannon edistämisestä sisämarkkinoilla edistetään erityisesti sähkön ja lämmön yhteistuotantoon tarkoitettuja tekniikoita. (Direktiivi 2003/87/EY)

Kestävän kehityksen ulottuvuuksina poliittisessa ja tieteellisessä keskustelussa painottuvat ympäristö- sekä sosiaaliset ja taloudelliset tekijät. Tavoitteena on löytää ratkaisuja, joissa nämä ulottuvuudet vahvistavat toisiaan. Tällaisissa ratkaisuisa ympäristökysymykset eivät ole ristiriidassa taloudellisten tai sosiaalisten tavoitteiden kanssa vaan ympäristökysymysten huomioiminen edistää taloudellista ja sosiaalista kehitystä (Jabareen 2008). Direktiiviesityksessä päästökauppa artikuloidaan nimenomaan tällaisena keinona ja toimenpiteenä. Se yhdistää kasvihuonekaasujen päästöjen aiheuttaman ympäristöuhan ratkaisun siihen, että talouden kehitys tai sosiaaliset tavoitteet työllisyydestä eivät vaarannu. Teknologia ja sen kehittäminen artikuloidaan keskeiseksi keinoksi edistää talouden ja työllisyyden kehittymistä sekä ympäristön kestävyttä. Sosiaalinen kestävyys on erityisesti EU:n sisäistä työllisyyden ylläpitämistä ja lisäämistä.

Päästökaupan kansallisen toimeenpanon yhteydessä kestävyys muodostui käsitteeksi, johon toimijat kiinnittivät erilaisia merkityksisältöjä perustellakseen omia näkemyksiään ja vaatimuksiaan päästökaupasta ja yhteiskuntapolitiikan suunnasta. Niin elinkeinoelämä, ammattiyhdistysliike kuin ympäristöjärjestötkin artikuloiivat kestävyuden osaksi päästökauppaa ja omia tavoitteitaan päästökaupan toteuttamiseksi. Nämä tulkinnat rakentuivat suhteessa toisiinsa, mikä on solmukohdan kehittymisen perusehto. Ne olivat toistensa vastadiskursseja tilanteessa, jossa ei ollut vahvaa hegemonista diskurssia määrittämässä päästökaupan kansallisia merkityksiä.

Esimerkiksi perusteellisuuden työntekijöitä edustavan Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestön, SAK:n, lausunnoissa kestävä kehitys

liitetään teollisuuden toimintaedellytyksiin ja työllisyyden turvaamiseen:

Perusteellisuus on suomalaisen hyvinvointiyhteiskunnan selkäranka, joka merkittävästi tukee myös alueellista tasa-arvoa maassa, sillä tuotantolaitokset sijaitsevat muualla kuin pääkaupunkiseudulla. (...) Kestävän kehityksen periaatteiden mukaisesti ilmastonmuutoksen estäminen on tehtävä niin, että huomioon otetaan myös taloudelliset näkökohdat, ennen muuta työllisyys ja kansalaisten hyvinvointi. Myös päästökaupan käyttöönotto on toteutettava niin, ettei vaaranneta työpaikkoja eikä investointeja Suomessa. (SAK:n lausunto ympäristövaliokunnalle 20.2.2002)

Lausunto ei kyseenalaista kestävä kehityksen tavoitetta, ilmastonmuutoksen torjunnan tarpeellisuutta tai päästökaupan toimeenpanoa. Ne saavat kansallisen merkityksensä taloudellisina kysymyksinä. Kestävän kehityksen määrittely rakentuu suhteessa siihen oletukseen, että päästökaupan toteuttamisessa kansallisesti tärkeät taloudelliset tekijät ja perusteellisuuden toimintaedellytykset voivat heikentyä, jos kustannukset nousevat. Lausunnossa perinteinen teollisuus ja sen taloudellisten toimintaedellytysten turvaaminen määritellään kansalaisten hyvinvoinnin edellytykseksi. Kansalaisten hyvinvointi puolestaan on lausunnossa kestävä kehityksen periaatteiden keskeinen tekijä. Näin kestävä kehitys tulee määriteltyä kansalaisten hyvinvointiin liittyvänä taloudellisena kysymyksenä ja päästökauppa tätä hyvinvointia potentiaalisesti uhkaavana ilmastonmuutoksen estämisen keinona. Kansalaisten hyvinvoinnin mahdollistaminen ja turvaaminen on ollut ja on edelleen yksi suomalaisen hyvinvointivaltion tavoitteista (Anttonen ym. 2012). Se on kulttuurisesti vahva merkittäjä.

Ympäristöjärjestön lausunnossa, jossa arvostellaan hanke-mekanismien linkittämistä päästökauppajärjestelmään, kestävä kehitys taas liitetään uuden teknologian käyttöönottoon:

Suomen kasvihuonekaasupäästöt ovat kasvaneet huomattavasti (ilmasto)strategiassa oletettua nopeammin. Siksi Suomen ilmasto-politiikassa on nyt keskityttävä kasvavien päästöjen rajoittamiseen kotimaassa energiansäästöä ja uusiutuvia energiamuotoja edistämällä. (...) Kestävän kehityksen mukaisen teknologian siirron pitää olla projektitoiminnan keskeisimpänä tavoitteena. Lähtökohtana ei saa olla halpojen päästöoikeuksien pumpaaminen EU:n päästökauppaan. Mikäli mekanismien käyttö johtaa siihen, että teollisuusmaat viivyttelevät kotimaisten toimiensa aloittamisessa, tämä syö kehitysmailta halua liittyä päästövähennysrintamaan. (Suomen luonnonsuojeluliiton lausunto talousvaliokunnalle 7.11.2003)

Tässäkin lausunnossa vedotaan kestävän kehityksen tavoitteeseen, ilmastonmuutoksen torjunnan välttämättömyyteen, mutta näiden päämäärien merkitys muodostuu siitä, että tehdyt toimenpiteet eivät ole olleet ympäristön kannalta riittäviä. Kestävän kehityksen määrittelyn perustana on oletus siitä, että tuotantoprosessien uudistuminen on välttämätöntä teollisuusmaissa ja kehitysmaissa. Uhkana on, että teollisuusmaat eivät ole halukkaista uudistamaan omaa energiantuotantoaan, lisäämään energiansäästöä tai ylipäätään vähentämään kansallisia päästöjä. Teollisuusmaat pyrkivät välttämään muutoksia ja kustannuksia sekä päästökaupan taloudellisia riskejä.

Artikulaatiokäytäntöjen tarkastelu nostaa esiin, että prosessiin osallistuvilla ammattiyhdistysliikkeen edustajilla ja ympäristöjärjestöjen edustajilla on vastakkaisia näkemyksiä tavoiteltavasta yhteiskunnallisesta muutoksesta ja konkreettisista keinosta. Toimijat myös tunnistavat keskeiset erot näkemyksissään, kuten kannanotoista käy ilmi. Lausunnot perustuvat molempien osapuolten tunnistamille näkemys- ja tulkintaeroille.

Kun SAK:n lausunnossa esitetään, että ”huomioon otetaan myös taloudelliset näkökohdat” tai ”on toteutettava niin, ettei vaaranneta työpaikkoja”, se sisältää myös oletuksen, että päästökauppaan sisältyy muita tavoitteita ja mahdollisia ratkaisuja. Nämä toiset tavoitteet, jotka lausunnossa pyritään syrjäyttämään, ovat ympäristö-

tavoitteita ja ratkaisuja, joissa kestävä kehitys ei määrity ensisijaisesti taloudellisena kysymyksenä. Luonnonsuojeluliitto puolestaan käyttää lausunnossaan sanontoja ”on nyt keskityttävä” tai ”lähtökohtana ei saa olla”. Lausumat sisältävät suoran viittauksen siihen, että nykyinen ilmastopoliitiikka on käytännössä epäonnistunut, koska se on suosinut olemassa olevaa teollisuutta. Pyrkimyksenä on syrjäyttää niiden käytäntöjen ensisijaisuus, jotka määrittävät kestävä kehityksen nykyisenkaltaista kehitystä ja taloutta ylläpitävänä ajattelutapana. Näin Suomen luonnonsuojeluliiton tulkinta haastaa SAK:n ja (laajemmin teollisuuden) tulkinnan päästökaupan tavoiteltavista käytännöistä.

Kestävästä kehityksestä tehdyillä tulkinnoilla oli seurauksia siihen, millainen päästökauppajärjestelmä näytti tavoiteltavalta eri toimijoiden näkökulmista. Lausuntojen perustella keskeinen merkityskamppailu päästökauppakeskustelussa rakentuu taloudellisista syistä varovaista toimeenpanoa kannattaneiden ja ympäristösyistä ilmastopoliittista aktiivisuutta korostaneiden tulkintojen välillä. Teollisuuden, elinkeinoelämän ja ammattiyhdistysliikkeen edustajat suosivat varovaista toimeenpanoa. Heillä oli huoli siitä, miten uusi järjestelmä vaikuttaisi kotimaisen, erityisesti energiaintensiivisen teollisuuden kilpailukykyyn ja siten työpaikkojen määrään. Ne suosittivatkin päästöoikeuksien jakamista ilmaiseksi teollisuudelle ja päästöoikeuksien hintaa laskevien joustomekanismien kytkemistä järjestelmään. Ympäristöjärjestöjen edustajat puolestaan puolsivat päästökauppajärjestelmän nopeaa käynnistämistä, mutta esittivät järjestelmään vielä ehdotettua voimakkaampaa ympäristöohjausta. Ilmastopoliittisen aktiivisuuden puolestapuhujien mukaan päästöjen enimmäismäärä olisi pitänyt määritellä esitettyä pienemmäksi ja ilmaisten päästöoikeuksien rinnalle ne toivoivat oikeuksien huutokauppaamista yrityksille. Ympäristöjärjestöt halusivat myös rajoittaa ja säädellä joustomekanismien käyttöä varmistaakseen niiden todelliset päästövähennykset ja myönteiset ympäristövaikutukset.

Tyhjänä merkitsijänä kestävä kehitys oli hyödyllinen käsite kaikille politiikkaprosessiin osallistuneille. Se sai toimija- ja tilannekohtaisia tulkintoja ja sopi näin päästökaupan politisoimiseen. Perusteellisuuden

työntekijöiden edustajalle kestävä kehitys oli työllisyyden ja hyvinvoinnin turvaamista. Ympäristöjärjestöä edustaville se oli puolestaan konkreettista energiansäästöä ja uusia teknologisia ratkaisuja. Osallistajat merkityksellistivät kestävän kehityksen siten, että heidän tulkintansa asettivat toisten osapuolten päästökauppaan liittyvät tavoitteet ja ratkaisut kyseenalaisiksi ja heidän omat tavoitteensa ensisijaisiksi tavoitteiksi ja ratkaisuksi.

Artikulaatiokäytäntöjen tarkastelu paljastaa näkyvien kamppailujen ohella politiikkaprosessin käsitteellisiä kiistoja ja marginaalisia tulkintoja. Esimerkiksi kestävän kehityksen käsite toimi päästökauppaprosessissa avauksena kiistaan, joka koskee suomalaisen yhteiskunnan tulevaisuuden tavoitteita ja suuntaa, sekä ylikansallisiin määrittelykamppailuihin kestävyuden käsitteestä. Päästökauppaprosessin osallistujien tulkintaerot kestävästä kehityksestä jäsenyivät kahden ekologisen kestävyuden ulottuvuuden mukaisesti. Luonnonvarojen käytön tehokkuutta korostava tulkinta (efficiency) ja ympäristön kantokyvyn rajoja ja ihmisen toiminen ympäristöön kohdistaman kulutuksen rajoituksia korostava tulkinta (sufficiency) on leimannut ympäristökysymyksen ympärillä käytyä keskustelua 1970-luvulta lähtien (esim. Hajer 1995; Huber 2000). Sosiaalisen kestävyuden merkitys taas voidaan määrittellä joko kansalliseksi tai globaaliksi. Esimerkiksi SAK:n kannanotoissa sosiaalinen kestävyys määrittyi kansallisesti, työllisyydeksi ja suomalaisten hyvinvoinniksi, kun taas Suomen luonnonsuojeluliiton lausunnossa sosiaalinen kestävyys viittaa eri asemassa olevien maiden ja niiden kansalaisten väliseen globaaliin suhteeseen. Myös tämä on ollut yksi kestävän kehityksen käsitteeseen sisältyvistä määrittelykamppailuista (Cooper & Vargas 2004).

Päästökaupan määrittelyn kannalta kestävän kehityksen solmukohta muodostui siten niiden keskeisten kiistojen varaan, jotka ovat jäsentäneet talouden, sosiaalisen ja ympäristön välistä suhdetta viimeiset vuosikymmenet. Vaikka kestävästä kehityksestä on tullut yleisesti käytetty ja hyväksytty käsite politiikkatavoitteiden merkityksen muodostumisen prosesseissa, mikään yksittäinen tulkintatapa ei ole

vakiintunut hegemoniseksi. Kestävyyden ja kehityksen suhde tulee aina uudelleen tulkittavaksi tilannekohtaisissa määrittelykamppailuissa.

Analyttisesti artikulaatiokäytännöt tarjoavat mahdollisuuden tarkastella paitsi äänekkäitä poliittisia kiistoja, myös hienovaraisia poliittisia määrittelykamppailuja, jotka eivät välttämättä ole kovin näkyviä. Arkikeskustelussa monet määrittelykamppailut saattavat näyttää jopa yksimielisyydeltä, kun keskustelussa toistuvat tietyt, solmukohdassa keskeiset käsitteet. Käsitteet voivat kuitenkin saada hyvin erilaisia merkityksiä ja sisältöjä. Eri toimijat tunnistavat yhteiset solmukohdat, mutta pyrkivät määrittelemään ne kukin omista lähtökohdistaan ja tavoitteistaan katsoen. Keskeistä avautumisessa onkin se, että toimijat tulkitsevat omat tavoitteensa ja itsensä toimijoina muiden tavoitteista ja muista toimijoista erillisinä. Merkitykset muodostuvat eron tekoina ja poissulkemisena sekä kamppailuna siitä, kenen merkityksistä tulee vallitsevia tulkintatapoja.

Yhteiset ongelmanmäärittelyt ja päästökaupan pelisäännöt

Kun päästökaupan toimeenpanoa koskevia lausuntoja tarkastellaan argumentatiivisen diskurssianalyysin näkökulmasta, tarkastelu suuntautuu politiikkaprosessia rakenteistaviin yhteisiin viitepisteisiin, kuten ongelmanmäärittelyihin ja todellisuutta koskeviin oletamiin. Päästökaupan käynnistämisen lähtökohtana oli käsitys, että kasvihuonekaasupäästöjen vähentäminen Euroopan unionissa on suoritettava tavalla, joka ei vaaranna taloudellista kehitystä eikä kilpailukykyä. Esimerkiksi päästökauppadirektiivin (2003/87/EY) tarkoituksena määritellään ”*myötävaikuttaa siihen, että Euroopan yhteisö ja sen jäsenvaltiot täyttävät (Kioton pöytäkirjan mukaiset) sitoumuksensa tehokkaammin, järjestämällä tehokkaat kasvihuonekaasujen päästöoikeuksien eurooppalaiset markkinat ja siten, että siitä koituu mahdollisimman vähän haittaa talouden kehitykselle ja työllisyydelle*”. Saastuttaja maksaa -ajattelun mukaisesti pyrkimyksenä oli tehdä päästöjen rajoittamisesta myös

taloudellisesti järkevää ja näin kannustaa yrityksiä päästöjen leikkaamiseen sekä edistää vähäpäästöisen teknologian kehitystä.

Päästökaupan toimeenpanoa koskevassa kansallisessa päätöksenteossa tarinalinjat muodostivat yhteisen perustan, joihin toimijoiden oli suhteutettava näkemyksensä ja vaatimuksensa. Nämä päästökauppaan sisältyvät ongelmanmäärittelyt ja tavoitteenasettelut rajasivat, millaisilla argumenteilla ja millaisista puhujan asemista käsin päästökaupan toimeenpanoa koskevaan keskusteluun oli mahdollista osallistua. Päästökaupan toimeenpanoa koskevaan keskusteluun oli käytännössä mahdotonta osallistua uskottavasti argumenteilla, jotka kyseenalaistivat esimerkiksi päästöjen rajoittamisen tarkoituksenmukaisuuden tai sivuuttivat taloudelliset näkökohdat. Tämä toimeenpanoon sisältyvä keskustelun pelisääntöjen määrittely tekee politiikkainstrumenteista ja toimintapolitiikoista itsessään poliittisia (Laine & Peltonen 2003; Hajer 2003b).

Sulkeuman voima nousee esiin vertailtaessa eri intressiryhmien lausuntoja päästökauppajärjestelmää koskevasta direktiiviesityksestä (KOM 2001/581). Vaikka varovaista toimeenpanoa ja aktiivista ilmastopolitiikkaa tavoittelevat edustivat eri näkemyksiä päästökaupasta ja sen toimeenpanon yksityiskohdista, he argumentoivat yhteisten, direktiiviesitykseen kirjattujen viitepisteiden ehdoilla. Esimerkiksi toimien legitimitettiin arvioitiin taloudellisesta näkökulmasta ja näkemyksiä oikeutettiin suhteessa kustannustehokkuuden tavoitteeseen. Taloudellisen näkökulman hegemoniaa havainnollistaa esimerkiksi se, että kaikki toimijat ympäristöjärjestöjä myöten vetosivat siihen lausunnoissaan.

Ympäristöjärjestö Dodo ry käsitteli kannanotossaan ympäristödirektiiviehdotusta taloustieteen käsittein puhuen kasvihuonekaasujen ulkoiskustannuksista, toimialojen kustannuksista ja kilpailukyvyyn ylläpitämisestä. Näin se merkityksellisti päästökauppajärjestelmän osana kokonaisvaltaista ja ympäristövaikutuksiltaan merkittävää ilmastopolitiikkaa, joka ei kuitenkaan vaadi taloudellisia uhrauksia.

Euroopan komission ehdotus päästökauppadirektiiviksi on päätavoitteiltaan kannatettava. Direktiivin käyttöönotto luo selkeät ja

tasapuoliset pelisäännöt kasvihuonekaasujen ulkoiskustannusten sisällyttämiselle eri toimialojen kustannuksiin ja johtaa näin joustavaan ja tehokkaaseen päästöjen vähentämiseen EU:n alueella. Sovittamalla selkeisiin ja pitäviin kiintiöihin perustuva päästökauppa muihin politiikkatoimiin kuten verotukseen ja uusiutuvien energialähteiden tukemiseen voidaan EU:lle luoda kokonaisvaltainen ilmastopoliittikka jolla on todellisia ympäristövaikutuksia. Hyvin suunniteltu kokonaisuus takaa myös parhaiten eri alojen tasapuolisen kohtelun ja kilpailukyvyyn ylläpitämisen. (Ympäristöjärjestö Dodo ry:n lausunto ympäristövaliokunnalle 19.2.2002)

Samoin WWF Suomi esitti aktiivista ilmastopoliittikkaa puoltavan näkemyksenä taloudellisin näkökohtiin vedoten:

Jos luotettavaa EU:n laajuista päästökauppajärjestelmää ei saada aikaiseksi, johtaa se vastaavasti direktiivin vaikutuspiiriin kuuluvien toimialojen päästöjen rajoittamiseen tiukemmin poliittisin toimin, jotta Kioton pöytäkirjan laillisesti sitovat tavoitteet saavutetaan. Teollisuudelle nämä kotimaiset toimet – korkeat hiilidioksiditai energiaverot tai muut ohjaustoimet – ovat todennäköisesti kalliimpia kuin EU:n laajuinen päästökauppajärjestelmä (WWF, lausunto ympäristövaliokunnalle 19.2.2002)

Päästökaupan toimeenpanoa puoltavat ympäristöjärjestöt vetosivat lausunnoissaan järjestelmän kustannustehokkuuteen ja edullisuuteen sekä kilpailukyvyyn ylläpitämiseen. Ne omaksuivat argumentaationsa lähtökohdaksi päästökauppadirektiiviin institutionalisoidun kustannustehokkuuden ja taloudellisuuden tavoitteen sekä käsityksen siitä, että ilmastopoliittisen ohjauksen hyväksyttävyyttä riippuu sen edullisuudesta.

Teollisuuden työnantajien ja palkansaajien lausunnoissa taas esitettiin Suomelle varovaista strategiaa päästökaupan toimeenpanoon, sillä liian nopean toimeenpanon ja pakollisen ohjauksen pelättiin heikentävän teollisuuslaitosten kansainvälistä kilpailukykyä.

Globaaleilla markkinoilla toimivat yritykset eivät voi siirtää (päästökaupan myötä) kohonneita (tuotanto)kustannuksia tuotteen hintaan, jolloin pahimmillaan markkinaetua saisivat EU:n ulkopuolella toimivat tehottomat laitokset. Direktiiviehdotukseen sisältyykin suuri vaara, että se rajoittaa talouskasvua ja asettaa Suomen teollisuuden huonompaan asemaan kuin kilpailijat (Teollisuuden työnantajien lausunto ympäristövaliokunnalle 8.2.2002)

SAK suhtautuu esitetyn kaltaiseen pakolliseen päästökauppaan vuodesta 2005 alkaen suurin varauksin. (...) Suomi todettiin äskettäin kansainvälisessä vertailussa kestäväen kehityksen mallimaaksi. On hyvin todennäköistä, että suomalainen teollisuus joutuisi kuitenkin esitetyssä järjestelmässä maksajan rooliin, jos tuotantoa kotimaassa laajennetaan. Ylimääräinen lisäkustannus päästöoikeuksien ostona tai sakkoina voisi vaarantaa investoinnit ja työpaikat Suomessa. (SAK:n lausunto ympäristövaliokunnalle 20.2.2002)

Taloudellisuuden ja kilpailukyvyyn turvaamisen tavoite kääntyi perusteluksi päästökauppaa vastaan vetoamalla kustannuksiin joita päästökaupan – luvatusa joustavuudesta huolimatta – arvioitiin saavan aikaan. Lausunnot havainnollistivat myös, kuinka päästöjen rajoittaminen, saastuttaja maksaa -periaate ja kestäväen kehityksen tavoite toimivat samaan tapaan jaettuina viitepisteinä. Kestäväen kehityksen tavoitteita ei kyseenalaistettu, vaan myös varovaista ilmastopoliittista strategiaa puolusteltiin sitä hyödyntäen. Yksi esimerkki tästä on toistuva argumentti ”Suomi on jo kestäväen kehityksen mallimaa”, eikä sen edistyksellistä teollisuutta näin ollen tulisi raskauttaa päästökaupan kaltaisilla lisäkustannuksilla.

Vaikka teollisuuden ja ympäristöjärjestöjen kantojen voidaan katsoa edustavan valiokunnissa esitettyjen näkemysten ääripäitä, ne rakentuvat suhteessa samoihin päästökauppadirektiiviin institutionalisoihiin tarinalinjoihin ja tavoitteisiin. Päästökauppadirektiiviin sisältyvät tavoitteet päästövähennysten kustannustehokkuudesta ja kilpailukyvyyn turvaamisesta muodostuvat päästökaupan toimeenpa-

non kontekstissa diskursiiviseksi sulkeumiksi, eli itsestäänselvyyksiksi, joihin kaikki keskusteluun osallistuvat toimijat suhteuttavat oman argumentaationsa.

Toisena esimerkkinä sulkeumasta on päästökauppaan politiikkana sisältynyt ja päästökauppakeskustelua jäsentänyt teknologiaoptimistinen tulkinta kestävästä kehityksestä ja ilmastonmuutoksen hillinnästä. EU:n ilmastopolitiikan ja siihen liittyvän päästökauppalainsäädännön lähtökohtana on käsitys ilmastonmuutoksesta teknologisen haasteena, johon tulee puuttua kannustamalla uusiin innovaatioihin ja tuotantoprosessien tehostamiseen. Tämä teknologiavetoinen ongelmanmäärittely on lähtökohtana myös hankemekanismeihin perustuvassa päästökaupassa, joka mahdollistaa teollisuuslaitoksille päästöoikeuksien hankkimisen rahoittamalla hankkeita EU:n ulkopuolella ja siirtymätalousmaissa.

Kommentoidessaan hankemekanismin käyttöä osana EU:n päästökauppa sekä niitä arvostelevat ympäristöjärjestöt että niiden käyttöä puoltavat teollisuuden edustajat rakensivat argumenttinsa teknologiaoptimistisen tarinalinjan ehdoilla. Koska lausunnot laadittiin suhteessa direktiiviesitykseen, ne samalla argumentoivat saman diskursiivisen sulkeuman sisällä ja hyödyntäen sen tarinalinjoja. Suomen luonnonsuojeluliitto siteeraa linkkidirektiivistä talousvaliokunnalle antamassaan lausunnossa suoraan direktiiviesityksen perusteluosaan, jossa todetaan:

Mikäli (päästöoikeuksien) markkinahintaa pyritään alentamaan, se voi myös viivästyttää kaikkein lupaavimpien päästövähennysteknologioiden kehitystä EU:ssa. Nämä teknologiat ovat kuitenkin tarpeen, jotta voidaan torjua ilmastonmuutosta keskipitkällä ja pitkällä aikavälillä.” (Suomen luonnonsuojeluliitto 7.11.2003).

Lausunto hyödynsi direktiiviesitykseen sisäankirjoitettua tarinalinjaa, joka kehysti ilmastonmuutoksen teknologiseksi haasteeksi. Ilmastopoliittista ohjausta puolestaan tuli arvioida suhteessa siihen, missä määrin se kannusti ja tuki uuden teknologian käyttöönottoa. Myös

suomalaisten ympäristöjärjestöjen yhteinen lehdistötiedote esitti vastaavan perustelun hiukan eri sanamuodossa:

[Kioton pöytäkirjan hankemekanismit EU:n päästökauppaan yhdistävä] direktiivi voi johtaa siihen, että yritykset luistavat omista päästövähennystoimistaan toteuttamalla ympäristön ja todellisten päästövähennysten kannalta arveluttavia hankkeita muualla tai ostamalla tällaisista hankkeista hankittuja päästöoikeuksia markkinoilta. Tämä puolestaan hidastaisi sellaisten uusien teknologioiden käyttöönottoa, joita maailma tarvitsee mitä pikimmin fossiilisista polttoaineista luopuakseen (Natur och Miljö, Greenpeace, Suomen luonnonsuojeluliitto, Luonto-Liitto, Dodo ry ja Maan ystävät -järjestöjen lehdistötiedote 15.10.2003)

Tulkinta ilmastonmuutoksesta ongelmana, jonka ratkaisemisessa uudet teknologiset ratkaisut ja taloudelliset kannusteet ovat avainasemassa, esiintyi myös lausunnoissa, joissa esitetään vastakkaisia näkemyksiä hankemekanismissa käytöstä:

Suomen teknologiateollisuus kantaa vastuunsa ilmastonmuutoksen torjunnassa ja kehittää yhä uusia ratkaisuja ilmastonmuutoksen hillitsemiseksi. Tämä voi kuitenkin tapahtua vain, jos yritysten toimintaympäristö säilyy kilpailukykyisenä ja resurssit, jotka on suunniteltu kohdistettavaksi tutkimukseen ja kehittämiseen eivät valu muualle. EU:n Lissabonin strategia edellyttää EU:n teollisuuden kilpailukykyyn nostamista maailman kärkeen vuoteen 2010 mennessä. (...) Päästökauppadirektiivin muuttaminen enemmän joustoja sallivaksi (...) olisi askel oikeaan suuntaan. (Teknologiateollisuus. Lausunto talousvaliokunnalle 4.11.2003)

Vaatiessaan rajoituksia hankemekanismissa käytölle päästökaupparjestelmässä ympäristöjärjestöt käyttivät argumentaatiossaan siis samaa teknologiaoptimistista tarinalinjaa kuin hankemekanismissa käytön rajoituksia vastustavat teollisuuden edustajat.

Vaikka päästökaupan toimeenpanon yhteydessä esitettiin erilaisia ja vastakkaisia näkemyksiä esimerkiksi päästökaupan pakollisuudesta, päästöoikeuksien alkujaosta tai hankemekanismien käytön rajoittamisesta, keskustelua jäsensivät yhteiset tarinalinjat eli sulkeumat, jotka kiinnittyivät politiikkaprosessiin. Päästökauppadirektiiviin ja Kioton pöytäkirjaan institutionalisoidut taloudellisen kasvun, teknologian kehittämisen ja markkinalähtöisten toimintatapojen varaan rakentuvat ilmastopoliittiset ongelmanmäärittelyt ja tavoitteet määrittivät osallistujille mahdolliset puhuja-asemat. Kommentoیدessaan päästökaupan toimeenpanoa koskevia lakiesityksiä kaikki osapuolet tunnistivat politiikkaprosessin sulkeuman ja toimivat sen ehdoilla.

Toimijat käyttivät politiikkaprosessin tarinalinjoja strategisesti rakentaessaan hyväksyttäviä argumentteja omien näkökantojensa tueksi. Näin argumentaatio kaikkine ristiriitoinen ja erimielisyyksineen ylläpiti päästökaupan institutionalisoituneita tulkintoja. Vaihtoehtoiset tulkinnat ilmastomuutoksesta ja sen hallintakeinoista rajautuivat keskustelun ulkopuolelle.

Päästökauppalainsäädännön toimeenpanon analyysi merkitysten sulkeutumisen näkökulmasta nostaa esiin ongelmanmäärittelyiden voiman ja poliittisuuden. Koska toimintapolitiikat nojaavat tiettyihin ongelmanmääritelmiin, ne myös rajaavat asiat, jotka niiden toimeenpanoa koskevassa keskustelussa on mahdollista politisoida ja argumentit, jotka näyttäytyvät uskottavina. Päästökauppa politiikkana ja ohjauskeinona nojasi teknologia- ja talouskeskeiseen tulkintaan ilmastokysymyksestä. Tulkinta rajasi prosessin osallistujia ja näille avautuvia toimintamahdollisuuksia. Tietynlaisiin todellisuutta koskeviin tulkintoihin kiinnittyneenä käytäntönä päästökauppa ylläpiti hegemonisia tulkintoja ilmastomuutoksen merkityksestä poliittisessa päätöksenteossa.

Lopuksi

Tässä luvussa olemme käsitelleet merkityksen muodostumista politiikkaprosessissa käyttäen esimerkkinä EU:n laajuisen päästökaupan kansallista toimeenpanoprosessia. Luvun tavoitteena on ollut havainnollistaa valitun teoreettisen näkökulman merkitystä politiikkaprosessien tunnistamisessa ja tulkinnassa, sekä kuvata merkityksen muodostumista politiikkaprosessia avaavissa merkityskamppailuissa ja sen sulkevista ongelmanmäärittelyissä. Valitut analyttiset lähtökohdat ohjaavat tulkitsemaan ja tarkastelemaan ilmiön tietynlaisia piirteitä ja samalla määrittävät millaisena tutkittava ilmiö näyttäytyy.

Soveltamamme post-strukturalistinen diskurssianalyysi ohjaa tarkastelemaan merkityksen muodostumisen prosessia erojen varaan rakentuvana kamppailuna, jossa kiistaa konkreettisista politiikkakysymyksistä käydään jonkin yhteiskunnallisesti tärkeän käsitteen ympärillä. Kiistat avaavat mahdollisuuden politisoida konkreettisia, tiettyihin käytäntöihin kytkeytyviä kysymyksiä ja mahdollistavat politiikkakysymysten uudelleen tulkinnat. Argumentatiivinen diskurssianalyysi puolestaan korostaa merkityksen muodostumisen prosessia sulkeumana, yhteisten ongelmien ja tavoitteiden määrittelynä. Jaetut tarinalinjat mahdollistavat keskustelun ja poliittisten päätösten tekemisen. Keskusteluun osallistuvat käyttävät strategisesti hyväksyen tarinalinjojen tarjoamia ja legitimoimia puhuja-asemia. Näin ne mahdollistavat konkreettisten politiikkakysymysten käsittelyn ja poliittisesti hyväksyttävät ratkaisut tietynlaisen sulkeuman ehdoilla.

Päästökauppalainsäädännön valmistelu- ja toimeenpanoprosessin aikana laaja toimijoiden joukko, kuten ympäristöjärjestöt, ammattiyhdistysliike ja elinkeinoelämän edustajat, ottivat kantaa päästökauppaan ja sen toimeenpanoon. Abstraktin, ja yhteiskunnassa lähes huomaamatta tapahtuvan, merkityksen muodostumisen prosessin aikana osallistujat hyväksyivät tai haastoivat yhtäältä politiikkaan sisältyvät ylikansalliset määrittelyt ja toisaalta vallitsevat paikalliset käsitykset. He tulkitsivat ja määrittelivät mahdollisilta näyttäviä politiikkavaihtoehtoja omista lähtökohdistaan. Tässä merkityksen muodostumisen

prosessissa he politisoivat päästökauppaa ja kyseenalaistivat sen lähtökohtia, mutta samalla he muodostivat päästökauppaan liittyvän yhteisymmärryksen ja sen toimeenpanon mahdollistavat merkitykset.

Päästökaupan valmisteluun liittyi erimielisyyksiä, jotka kohdistuivat yhtäältä päästökaupan toimeenpanoa koskeviin yksityiskohtiin. Näkemyseroista huolimatta merkityksen muodostumisen prosessi vakiinnutti ja legitimoivat päästökaupan taustalla olevat periaatteet ja ajattelumallit. Päästökaupan markkinaperustainen lähtökohta ja teknologian merkitystä korostava tulkinta vakiintui valmisteluprosessin aikana päästökaupan, mutta myös laajemmin ilmastomuutosta ja ympäristöongelmien hallintaa koskevan keskustelun kyseenalaistamattomaksi lähtökohdaksi.

Ylikansallisesti ohjattu ja kansallisesti toimeenpantu politiikkaprosessi yhdisteli ylikansallisia ja kansallisia merkityksiä. Ylikansallinen poliittinen ohjaus rajasi kansallista politiikkaprosessia määrittelemällä mahdolliset ja legitimit argumentit sekä käsiteltävän yhteiskunnallisen ongelman keskeiset piirteet ja tavoitteet sen ratkaisemiseksi. Vaikka päästökauppadirektiivi sai Suomessa osakseen myös arvostelua, merkitysten muodostumisen prosessi edisti päästökauppamyönteisten ajattelutapojen vakiintumista.

Tulkitsevassa politiikka-analyysissä merkitysten analysoiminen on keskeinen osa politiikkaprosessien ymmärtämistä. Merkityksiä analysoitaessa on kuitenkin syytä pitää mielessä, että tutkijan käyttämät näkökulmat ja käsitteet vaikuttavat siihen, millä tavoin politiikkaprosessi tulee ymmärrettäväksi. Kun tutkimuskysymykset koskevat toimijoita, esitettyjä argumentteja ja näkökulmia sekä kiistoja, piiloutuvia erimielisyyksiä ja yhteisesti jaettuja käsityksiä, niin post-strukturalistinen diskurssianalyysi ja argumentatiivinen diskurssianalyysi täydentävät hyvin toisiaan. Molemmat mahdollistavat merkityksen muodostumisen analyysin, mutta ne kohdentavat analyttisen katseen hieman eri tavoin.

Mikko Lehtonen (1996, 9) on todennut merkitysten tutkimisesta, että *”Maailman merkityksen eivät suostu ryhmittymään tutkijansa eteen seesteiseen maisemakuvaan. Pikemminkin tutkijan on kasattava kuvaa*

niistä pala palalta. Kuvasta puolestaan tulee pitkälle niiden ajatuksellisten ja käsitteellisten kehysten näköinen joiden avulla se on tuotettu. Tässä mielessä maailman merkitysten tutkiminen on itsekin merkitysten tuottamista.” Esimerkeillämme olemme halunneet osoittaa, että yhden ja saman uudistuksen tai asiakysymyksen ympärille avautuvia politiikkaprosesseja voidaan analysoida niin konsensuksen rakentamisen ja epäpolitisoitumisen kuin kamppailun ja politisoitumisen näkökulmasta. Teoreettis-metodologista näkökulmaa ja käsitteitä vaihtamalla voidaan tuottaa erinäköisiä politiikkaprosesseja jopa yhden ja saman aineiston pohjalta. Lisäksi näkökulmat ja käsitteet voivat vaikuttaa jo siihen, millaisen aineiston kautta tutkija ylipäätään ryhtyy politiikkaprosessia tarkastelemaan.

Teoreettis-metodologisia lähestymistapoja politiikkaprosessien tulkintaan on olemassa lukuisia eikä mikään niistä lähtökohtaisesti ole toista parempi tai tuota muita ”todellisempaa” tietoa. Tutkijan tulee kuitenkin muistaa, että hänen käyttämänsä teoreettiset lähtökohdat ja käsitteet vaikuttavat politiikkaprosessista saatavaan tietoon ja sen tulkintaan. Tutkijan on oltava refleksiivinen suhteessa teoreettis-metodologisten valintojensa rajoituksiin ja mahdollisuuksiin ja tunnistettava oma roolinsa ja vastuunsa yhtenä politiikkaprosessin merkitysten tuottajana muiden joukossa.

Viitteet

1. Valiokuntien lausunnot sekä tiedot kuulluista asiantuntijatahoista löytyvät eduskunnan verkkosivujen kautta osoitteesta www.eduskunta.fi. Asiantuntijalausuntoja ei ole verkossa, mutta ne ovat saatavilla eduskunnan arkistossa mikrofilmille tai CD:lle tallennettuna.

- Akrich, Madeline (1992). De-Description of Technical Objects. Teoksessa Wiebe E. Bijker & John Law (toim.): *Shaping Technology / Building Society: Studies in Sociotechnical Change*. Cambridge: The MIT Press, 205–224.
- Akrich, Madeline & Bruno Latour (1992). A Summary of a Convenient Vocabulary for the Semiotics of Human and Nonhuman Assemblies. Teoksessa Wiebe E. Bijker & John Law (toim.): *Shaping Technology / Building Society: Studies in Sociotechnical Change*. Cambridge: The MIT Press, 259–264.
- Alastalo, Marja & Maria Åkerman (2011). *Tieto hallinnassa*. Tampere: Vastapaino.
- Alasuutari, Pertti (1999). *Laadullinen tutkimus*. Tampere: Vastapaino.
- Andersen, Hans Thor & Ronald Van Kempen (2001). *Governing European cities: Social fragmentation, social exclusion and urban governance*. Aldershot: Ashgate.
- Anderson, Rob & Kenneth N. Cissna & Leslie A. Baxter (2004). *Dialogue: theorizing difference in communication studies*. Lontoo: Sage.
- Anttonen, Anneli & Liisa Häikiö (2011). Care 'going market': Finnish elderly-care policies in transition. *Nordic Journal of Social Research*. Special Issue: Welfare-state change, the strengthening of economic principles, and new tensions in relation to care in Europe. 2011/2, 1–21.
- Anttonen, Anneli & Liisa Häikiö & Kolbeinn Stefánsson (2012). *Welfare State, Universalism and Diversity*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
- Asikainen, Eveliina & Ari Jokinen (2008). Kaupunkiluonnon hallinnan utopia. *Alue ja Ympäristö* 37:2, 49–62.
- Asikainen, Eveliina & Ari Jokinen (2009). Future Natures in the Making: Implementing Biodiversity in Suburban Land-use Planning. *Planning Theory & Practice* 10:3, 351–368.
- Austin, John Langshaw (1962). *How To Do Things With Words?* Oxford: Oxford University Press.
- Bamberg, Jarkko (2012). *Shaping Places Online: Exploring the Potential of the Internet for Public Engagement in Spatial Local Governance*. Tampere: Tampere University Press.
- Bamberg, Jarkko & Helena Leino (2008). Tapaukset Vuores ja Nurmi-Sorila. Teoksessa Kaisu Anttonen & Katri Laihosalo & Helena Leino (toim.): *Kaupunki kasvaa – miten käy ympäristön?* Helsinki: Suomen Kuntaliitto, 50–61.
- Bang, Henrik (toim.) (2003). *Governance as social and political communication*. Manchester: Manchester University Press.

- Bang, Henrik & Eva Sørensen (1998). *The Everyday Maker: a new challenge to democratic governance*. COS-rapport 3/1998. Kööpenhamina: Center for Offentlig Organisation og Styring.
- Barnes, Barry (2000). *Understanding Agency. Social Theory and Responsible Action*. Lontoo: Sage.
- Beck, Ulrich (1986). *Risikogesellschaft. Auf dem Weg in eine andere Moderne*. Frankfurt a.M.: Suhrkamp.
- (1991). *Politik in der Risikogesellschaft. Essays und Analysen. Mit Beiträgen von Oskar Lafontaine, Joschka Fischer, Erhard Eppler u.a.* Frankfurt a.M.: Suhrkamp.
- (2009) *World at Risk*. Cambridge: Polity Press.
- (2012) Redefining the Sociological Project: The Cosmopolitan Challenge. *Sociology* 46:1, 7–12.
- Becker, Howard S. (1998). *Tricks of the Trade: How to Think about Your Research While You're Doing It*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Becker, Ted (2007). How Deliberative Democracy May Keep Pseudo-Democracy, the New Rule by the Few, From Bungling into Global Catastrophes. *Journal of Public Deliberation* 3:1, <http://services.bepress.com/jpd/vol3/iss1/art5>, 20.3.2011.
- Bekkers, Viktor & Geske Dijkstra & Arthur Edwards & Menno Fenger (2007). *Governance and the Democratic Deficit: Assessing the Democratic Legitimacy of Governance Practices*. Ashgate: Aldershot.
- Bellamy, Richard & Dario Castiglione (2011). Democracy by Delegation? Who Represents Whom and How in European Governance? *Government and Opposition* 46:1, 101–125.
- Benz, Arthur & Yannis Papadopoulos (2006). *Governance and Democracy*. Lontoo: Routledge.
- Berger, Peter & Thomas Luckmann (1966). *The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge*. Garden City, NY: Anchor Books.
- Berkes, Fikret & Johan Colding & Carl Folke (toim.) (2003). *Navigating Social-Ecological Systems: Building Resilience for Complexity and Change*. Cambridge University Press: Cambridge, U.K.
- Bevir, Mark (2010). *Democratic Governance*. Princeton and Oxford: Princeton University Press.
- (2011) *The Sage Handbook of Governance*. Lontoo: Sage.
- Bevir, Mark & Rod A. W. Rhodes (2003). *Interpreting British Governance*. Lontoo: Routledge.
- Blaug, Ricardo (2002). Engineering democracy. *Political Studies*. 50:1, 102–116.
- Bonnell, Victoria & Lynn Hunt (1999). *Beyond the Cultural Turn, New Directions in the Study of Society and Culture*. Berkley: University of California Press.
- Bourdieu, Pierre (1991). *Language and Symbolic Power*. Cambridge: Polity Press.

- Bradley, Karin & John Jørgensen & Erik Gløersen (2004). *Stadspolitiska utblickar i Europa*. Boverket: Karlskrona.
- Braun, Kathrin & Susanne Schultz (2010). "... a certain amount of engineering involved": Constructing the Public in Participatory Governance Arrangements. *Public Understanding of Science* 19:4, 403–419.
- Braun, Bruce & Sarah Whatmore (2010). The Stuff of Politics: An Introduction. Teoksessa Bruce Braun & Sarah Whatmore (toim.): *Political Matter. Technoscience, Democracy and Public Life*. Minneapolis: University of Minnesota Press, ix–xl.
- Bridges, Amy (1984). *A City in the Republic, Antebellum New York and the Origins of Machine Politics*. Cambridge: University Press.
- Butler, Judith (1990). *Gender Trouble: feminism and the subversion of identity*. New York: Routledge.
- (1993). *Bodies that matter: on the discursive limits of "sex"*. New York: Routledge.
- Bäcklund, Pia & Jouni Häkli & Harry Schulman (toim.) (2002). *Osalliset ja osajat. Kansalaiset kaupungin suunnittelussa*. Helsinki: Gaudeamus.
- Cartwright, Nancy (1989). *Nature's Capacities and their Measurement*. Oxford: Clarendon Press.
- Cohen, Michael D. & James G. March & Johan P. Olsen (1972). A garbage can model of organizational choice. *Administrative Science Quarterly* 17:1, 1–25.
- Cooper, Philip J. & Claudia Maria Vargas (2004). *Implementing Sustainable Development: From Global Policy to Local Action*. Oxford: Rowman & Littlefield Publishers, Inc.
- Crombie, Alistair C. (1994). *Styles of Scientific Thinking, Vol. I-III*. Lontoo: Duckworth.
- Crouch, Colin (2004). *Post-Democracy*. Cambridge: Polity.
- Crozier, Michael (2007). Recursive Governance: Contemporary Political Communication and Public Policy. *Political Communication*. 24:1, 1–18.
- Czechowski, Daniel & Thomas Hauck & Georg Hausladen (2012). *Designing nature as infrastructure. Symposium proceedings*. Technische Universität München: Faculty of Architecture.
- Dahlgren, Peter (2009). The troubling Evolution of Journalism. Changing Faces of Journalism. *Tabloidization, Technology and Truthiness*. Philadelphia: Routledge.
- della Porta, Donatella & Diani, Mario (1999). *Social Movements: an introduction*. Oxford: Blackwell.
- della Porta, Donatella & Tarrow, Sydney (toim.) (2005). *Transnational Protest and Global Activism*. Oxford: Rowman & Littlefield publishers Inc.
- Dewey, John (1991/1927). *The Public and Its Problems*. Athens, OH: Swallow/Ohio University Press.
- van Dijk, Terry (2011). Imagining future places: How designs co-constitute what is, and thus influence what will be. *Planning Theory* 10:2, 124–143.

- Douglas, Mary (1986). *How Institutions Think*. Syracuse: Syracuse University Press.
- Downs, Anthony (1967). *Inside Bureaucracy*. Boston: Little Brown & Co.
- Dreyfus, Hubert (1972). *What Computers Can't Do*. New York: MIT Press.
- Dryzek, John (2006). Policy Analysis as Critique. Teoksessa Michael Moran & Martin Rein & Robert E. Goodin (toim.): *The Oxford Handbook of Public Policy*. Oxford: Oxford University Press. 190–206.
- Dunn, William (2001). Using the method of context validation to mitigate type III errors in environmental policy analysis. Teoksessa Matthias Hisschemöller & Rob Hoppe & William Dunn & Jerome Ravetz (toim.): *Knowledge, Power, and Participation in Environmental Policy Analysis. Policy Studies Review Annual 12*. New Brunswick: Transaction Publishers, 417–436.
- Dyke, Chuck (1981). *Philosophy of Economics*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- (1988). *The Evolutionary Dynamics of Complex Systems. A Study in Biosocial Complexity*. New York: Oxford University Press.
- (1993). Extralogical Excavations. Philosophy in the Age of Shovelry. Teoksessa John Caputo & M. Yount (toim.): *Foucault and the Critique of Institutions*. Philadelphia: Pennsylvania State University Press, 102–126.
- (2006). Natural Speech: a Hoary Story. Teoksessa Yrjö Haila & Chuck Dyke (toim.): *How Nature Speaks. The Dynamics of the Human Ecological Condition*. Durham, NC: Duke University Press, 66–77.
- Dyrberg, Torben Beck (1997). *The Circular Structure of Power : Politics, Identity, Community*. Lontoo: Verso.
- Easton, David (1965). *A Systems Analysis of Political Life*. New York: Wiley.
- Edelman, Murray (1964). *The Symbolic Uses of Politics*. Urbana: University of Illinois Press.
- Ekeland, Ivar (1990). *Ennakoimattoman matematiikka*. Helsinki: Art House.
- (2004). *Paras mahdollisista maailmoista Matematiikka ja kohtalo*. Helsinki: Art House.
- Elster, Jon (1998). *Deliberative Democracy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Esping-Andersen, Gøsta (1990). *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Cambridge: Polity Press & Princeton: Princeton University Press.
- Ewald, François (1995/1989). Vakuutusyhteiskunta. Teoksessa Risto Eräsaari & Keijo Rahkonen (toim.): *Hyvinvointivaltion tragedia. Keskustelua eurooppalaisesta hyvinvointivaltiosta*. Helsinki: Gaudeamus, 73–86.
- Felt, Ulrike & Maxiilian Fochler (2010). *Machineries for making publics: Inscribing and De-scribing Publics in Public Engagement*. Wien: Minerva.
- Fielding, Michael (2006): Leadership, Personalization and high performance schooling: naming the new totalitarianism. *School Leadership and Management* 26:4, 347–369.

- Fischer, Frank (2003). *Reframing Public Policy: Discursive Politics and Deliberative Practices*. Oxford: Oxford University Press.
- Fischer, Frank & Forester, John (toim.) (1993) *The Argumentative Turn in Policy Analysis and Planning*. Durham, NC: Duke University Press.
- Fischer, Frank & Herbert Gottweis (2012). *The Argumentative Turn Revisited. Public policy as Communicative Practice*. Durham, NC: Duke University Press.
- Flyvbjerg, Bent (1998). *Rationality and Power: Democracy in Practice*. Chicago: The University of Chicago Press.
- (2001) *Making Social Science Matter: Why Social Inquiry Fails and How It Can Succeed Again*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Flyvbjerg, Bent & Nils Bruzelius & Werner Rothengatter (2003). *Megaprojects and Risk. An Anatomy of Ambition*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Flyvbjerg, Bent & Todd Landman & Sanford Schram (2012). *Real Social Science*. Cambridge: Cambridge University Press
- Foucault, Michael (1998). *The History of Sexuality: The Will to Knowledge*. Lontoo: Penguin.
- (2005). *Tiedon arkeologia*. Suom. Tapani Kilpeläinen. Tampere: Vastapaino.
- Fraser, Nancy (1998). From Redistribution to Recognition? Dilemmas of Justice in a “Post-Socialist” Age. Teoksessa Cynthia Willett (toim.): *Theorizing Multiculturalism: A Guide to the Current Debate*. Oxford: Blackwell Publishers, 19–49.
- (2003). Social justice in the age of identity politics: Redistribution, recognition and participation. Teoksessa Nancy Fraser & Axel Honneth (toim.): *Redistribution or recognition? A political-philosophical exchange*. Lontoo: Verso.
- (2008). *Scales of justice. Reimagining political space in a globalizing world*. Cambridge: Polity Press.
- Francis, Robert A. & Jamie Lorimer Mike Raco (2012). Urban ecosystems as ‘natural’ homes for biogeographical boundary crossings. *Transactions of the Institute of British Geographers* 37:2, 183–190.
- Fung, Archon (2003). Survey Article: Recipes for Public Spheres: Eight Institutional Design Choices and Their Consequences. *The Journal of Political Philosophy* 11:3, 338–367.
- (2006). Varieties of Participation in Complex Governance. *Public Administration Review* 66: Issue Supplement s1, 66–75.
- Fung, Archon & Mary Graham & David Weil (2007). *Full Disclosure: The Perils and Promise of Transparency*. New York: Cambridge University Press.
- Funtowicz, Silvio O. & Jerome R. Ravetz (1990). *Uncertainty and Quality in Science for Policy*. Dordrecht: Kluwer.
- (1991). A New Scientific Methodology for Global Environmental Issues. Teoksessa Robert Costanza (toim.): *Ecological Economics: The Science*

- and Management of Sustainability*. New York: Columbia University Press, 137–152.
- (1993). Science for the post-normal age. *Futures* 25:7, 739–755.
- (1994). The worth of a songbird. Ecological economics as a post-normal science. *Ecological Economics* 10:3, 197–207.
- Garfinkel, Alan (1981). *Forms of Explanation. Rethinking the Questions in Social Theory*. New Haven: Yale University Press.
- du Gay, Paul (2000). *In Praise of Bureaucracy: Weber – Organization – Ethics*. Lontoo: Sage.
- Georgescu-Roegen, Nicholas (1971). *The Entropy Law and the Economic Process*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Van Gerven, Minna (2008). Sosiaalipoliittisten reformien voittajat ja häviäjät Euroopassa. Työttömyysturvalain muutokset ja kohdistuminen Iossa-Britanniassa, Alankomaissa ja Suomessa 1980–2006. *Yhteiskuntapolitiikka* 73:6, 595–608.
- Getimis, Panagiotis & Hubert Heinelt & David Sweeting (2006). Introduction and Main Findings. Teoksessa Hubert Heinelt & David Sweeting & Panagiotis Getimis (toim.): *Legitimacy and Urban Governance. A cross-national comparative study*. Lontoo: Routledge, 3–21.
- Gigenrenzer, Gerd & Zeno Swijtink & Theodore Porter & Lorraine Daston & John Beatty & Lorenz Krüger (1989). *The Empire of Chance. How Probability Changed Science and Everyday Life*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gomart, Emilie & Maarten Hajer (2003). Is That Politics? For an Inquiry Into Forms in Contemporary Politics. Teoksessa Bernward Joerges & Helga Nowotny (toim.): *Social Studies of Science and Technology: Looking Back Ahead*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 33–61.
- Goodin, Robert & John Dryzek (2006). Deliberative Impacts: The Macro-Political Uptake of Mini-publics. *Politics & Society* 34:2, 219–244.
- Goodin, Robert & Martin Rein & Michael Moran (2006). The Public and its Policies. Teoksessa Robert Goodin & Martin Rein & Michael Moran (toim.): *Oxford Handbook of Public Policy*. Oxford: Oxford University Press, 3–38.
- Griessler, Erich & Peter Biegelbauer & Janus Hansen & Anne Loeber (2012). *Citizen Participation in Decision-Making on Complex and Sensitive Issues? Experiences with Xenotransplantation*. Report of the Project “Impact of Citizen Participation on Decision-Making in a Knowledge Intensive Policy Field” (CIT-PART). Vienna, www.cit-part.at, 10.9.2012.
- Griggs, Steven & Aletta J. Norval & Hendrik Wagenaar (2014). *Practices of Freedom. Decentred Governance, Conflict and Democratic Participation*. New York: Cambridge University Press.
- Gärdenfors, Peter (2000). *Conceptual Spaces. The Geometry of Thought*. Cambridge, MA: The MIT Press.

- Habermas, Jürgen (1984). *The Theory of Communicative Action – Reason and the Rationalization of Society*. Cambridge: Polity Press.
- Hacking, Ian (1990). *The Taming of Chance*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Haila, Yrjö (1998). Political undercurrents of modern ecology. *Science as Culture* 7:4, 465–491.
- (2001a). Arvo on teonsana. *Tiede & edistys* 26:1, 10. artikkeli.
- (2001b). Johdanto: Mikä ympäristö? Teoksessa Haila, Yrjö & Jokinen, Pekka (toim.) *Ympäristöpolitiikka. Mikä ympäristö, kenen politiikka?* Tampere: Vastapaino, 9–20.
- (2002). Scaling Environmental Issues: Problems and Paradoxes. *Landscape and Urban Planning* 61:2-4, 59-70.
- (2004). *Retkeilyn rikkaus. Luonto ympäristöhuolen aikakaudella*. Helsinki: Taide.
- (2006) Foucault ja tieteellisen tiedon ulottuvuudet. *Tiede & edistys* 31:3, 9. artikkeli.
- (2007) Luonnonsuojelun uusi poliittisuus. *Ympäristö ja Terveys* 38:4, 4–11.
- (2008). Unity versus Disunity of Environmental Governance in the Baltic Sea Region. Teoksessa Joas, Marko & Detlef Jahn & Kristine Kern (toim.): *Governing a Common Sea. Environmental Politics in the Baltic Sea Region*. Lontoo: Earthscan, 193–212.
- (2010). Ajattelun dynaamisuudesta. *Tiede & edistys* 35:4, 292–304.
- Haila, Yrjö & Chuck Dyke (2006). What to Say about Nature’s “Speech”. Teoksessa Yrjö Haila & Chuck Dyke (toim.): *How Nature Speaks. The Dynamics of the Human Ecological Condition*. Durham, NC: Duke University Press, 1–48.
- Haila, Yrjö & Tanja Helle & Ari Jokinen & Helena Leino & Nina Tynkkynen & Maria Åkerman (2009). Ympäristöpolitiikka: Miten ympäristön muuttumista voi hallita? Teoksessa Ilari Karppi & Lotta Sinervo (toim.): *Governance uuden hallintatavan jäsentyminen*. Tampere: Tampereen yliopisto, 159–190.
- Haila, Yrjö & Klaus Henle (2014). Uncertainty in biodiversity science, policy and management: a concetual review (manuscript).
- Haila Yrjö & Klaus Henle & Elia Apostopoulou & Iulia Aslaksen (2014). Coming across and coping with uncertainty in biodiversity praxis: perspectives from research (manuscript).
- Haila, Yrjö & Maria Kousis & Ari Jokinen & Nina Nygren & Katerina Psarikidou (2007). *Building Trust through Public Participation: Learning from Conflicts over the Implementation of the Habitats Directive*. Final report of WP 4 of the PAGANINI project (Participatory Governance and Institutional Innovation, EU 6th Framework Programme). <http://www.paganini-project.net/>, 21.12.2012.
- Haila, Yrjö & Pekka Jokinen (2001). *Ympäristöpolitiikka. Mikä ympäristö, kenen politiikka*. Tampere: Vastapaino.

- Hajer, Maarten (1995). *The Politics of Environmental Discourse. Ecological Modernization and the Policy Process*. Oxford: Clarendon Press.
- (2003a). A Frame in the Fields. Teoksessa Maarten Hajer & Hendrik Wagenaar (toim.): *Deliberative Policy Analysis: Understanding Governance in the Network Society*. Cambridge: Cambridge University Press.
- (2003b). Policy without polity? Policy analysis and the institutional void. *Policy Sciences* 36:2, 175–195.
- (2005). Coalitions, Practices, and Meaning in Environmental Politics. From Acid Rain to BSE. Teoksessa David Howarth & Jacob Torfing (toim.): *Discourse theory in European politics. Identity, policy and governance*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 297–315.
- (2006) The Living Institutions of EU: Analysing Governance as Performance. *Perspectives on European Politics and Society* 7:1, 41–55.
- (2009). *Authoritative Governance. Policy-Making in the Age of Mediatization*. Oxford: Oxford University Press.
- Hajer, Maarten & David Laws (2006). Ordering through Discourse. Teoksessa Michael Moran & Martin Rein & Robert Goodin (toim.): *The Oxford Handbook of Public Policy*. Oxford: Oxford University Press, 249–266.
- Hajer, Maarten & Justus Uitermark (2009). Performing Authority After the Assassination of Theo van Gogh. Teoksessa Maarten Hajer (toim.): *Authoritative Governance. Policy-making in the Age of Mediatization*. Oxford: Oxford University Press, 76–96.
- Hajer, Maarten & Hendrik Wagenaar (2003). *Deliberative Policy Analysis: Understanding Governance in the Network Society*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hakala, Salli (2011). Notkistuva politiikka. Teoksessa Anu Kantola (toim.): *Hetken hallitsijat. Julkinen elämä notkeassa yhteiskunnassa*. Helsinki: Gaudeamus, 89–114.
- Hall, Stuart (1999). *Identiteetti*. Tampere: Vastapaino.
- Hay, Colin (2002). *Political Analysis, A Critical Introduction*. Houndmills, Basingstoke: Palgrave.
- Heikkinen, Hannu (2007). Toimintatutkimuksen lähtökohdat. Teoksessa Hannu Heikkinen & Esa Rovio & Leena Syrjälä (toim.): *Toiminnasta tietoon. Toimintatutkimuksen menetelmät ja lähestymistavat*. Helsinki: Kansanvalitusseura, 16–38.
- Heinonen, Veikko (2011). *Suomalaisen turvallisuuspolitiikan tila. Suomalaisen 2000-luvun alun turvallisuuspoliittisen debatin käsiteanalyttinen tarkastelu*. Jyväskylä studies in education, psychology and social research 416. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Hemmo, Mika (2005). *Vahingonkorvausoikeus*. Porvoo: Sanoma Pro Oy.
- Hendricks, Carolyn, M. (2009). The Democratic Soup: Mixed Meanings of Political Representation in Governance Networks. *Governance* 22:4, 689–715.

- Hiilamo, Heikki (2012). Sata euroa? – miksi ja miten perusturvaa korotettiin. *Yhteiskuntapolitiikka* 77:1, 95–102.
- Hirsjärvi, Sirkka & Helena Hurme (2009). *Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö*. Helsinki: Gaudeamus.
- Hirst, Paul (2000). Democracy and Governance. Teoksessa Pierre, John (toim.): *Debating Governance. Authority, Steering, and Democracy*. Oxford: Oxford University Press.
- Hix, Simon (2008). *What's Wrong with the European Union and How to Fix it?* Cambridge: Polity Press.
- Hodder, Ian (1990). *The Domestication of Europe. Structure and Contingency in Neolithic Societies*. Oxford: Blackwell.
- Hoikkala, Tommi & Salasuo, Mikko (toim.) (2006). *Prekaariruoska? Portfoliopolvi, perustulo ja kansalaistoiminta*. Nuorisotutkimusverkoston ja nuorisotutkimusseuran verkkojulkaisusarjan julkaisu. [http://www.nuorisotutkimusseura.fi/prekaariruoska.pdf]
- Honkanen, Pertti & Jussi Tervola (2012). *Vuoden 2012 perusturvamuutoksien vaikutukset*. Nettityöpapereita 35/2012. Helsinki: Kelan tutkimusosasto.
- Howarth, David & Jacob Torfing (toim. 2005). *Discourse theory in European politics. Identity, policy and governance*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Howarth, David & Yannis Stavrakakis (2000). Introducing discourse theory and political analysis. Teoksessa David Howarth & Aletta J. Norval & Yannis Stavrakakis (toim.): *Discourse theory and political analysis. Identities, hegemonies and social change*. Manchester: Manchester University Press, 1–23.
- Huber, Joseph (2000): Towards Industrial Ecology: Sustainable Development as a Concept of Ecological Modernization. *Journal of Environmental Policy and Planning* 2:4, 269–285.
- Hudson, John & Stuart Lowe (2009). *Understanding the Policy Process: Analysing Welfare Policy and Practice*. Southampton: Hobbs the Printers.
- Häikiö, Liisa (2005). *Osallistumisen rajat. Valta-analyysi kestävän kehityksen suunnittelusta Tampereella*. Tampere: Tampere University Press.
- (2007). Expertise, representation and the common good: Grounds for legitimacy in the urban governance network. *Urban Studies* 44:11, 2147–2162.
- (2010). The Diversity of Citizenship and Democracy in Local Public Management Reform. *Public Management Review* 12:3, 363–384.
- (2012a). From Innovation to Convention: Legitimate Citizen Participation in Local Governance. *Local Government Studies* 38:4, 415–435.
- (2012b). Kestävä kehitys: Utopia kehittyvästä ja kestävästä kansalaisten yhteiskunnasta. Teoksessa Tuula Helne & Tiina Silvasti (toim.): *Yhteyksien kirja*. Helsinki: Kelan tutkimusosasto, 150–158.
- Häikiö, Liisa & Anneli Anttonen (2011). Local welfare governance structuring informal carers' dual position. *International Journal of Sociology and Social Policy* 31:3-4, 185–196.

- Häyhtiö, Tapio (2010). Demokratiaa vai toimintaa? *Näkökulmia kansalaislähtöisen verkkopolitiikan teoriaan ja käytäntöön*. Acta Universitatis Tamperensis; 1535. Tampere: Tampere University Press.
- Ilmonen Kaj & Siisiäinen, Martti (toim.) (1998). *Uudet ja vanhat liikkeet*. Tampere: Vastapaino.
- Ingram, Helen & Anne Schneider (1990). Improving implementation through framing smarter statutes. *Journal of Public Policy* 10:1, 67–88.
- Innes, Judith & David Booher (2010). *Planning with complexity: An introduction to collaborative rationality for public policy*. Lontoo: Routledge.
- Irwin, Alan (2001). Constructing the scientific citizen: Science and Democracy in the Biosciences. *Public Understanding of Science* 10(1), 1–18.
- Irwin, A. & Mike Michael (2003). *Science, Social Theory and Public Knowledge*. Berks: Open University Press/McGraw-Hill.
- Irwin, Alan & Brian Wynne (1996). *Misunderstanding Science?: The Public Reconstruction of Science and Technology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Jabareen, Yosef (2008). A new conceptual framework for sustainable development. *Environment, Development, Sustainability* 10:2, 179–192.
- Jasanoff, Sheila (1990). *The fifth Branch: Science Advisers as Policymakers*. Harvard: Harvard University Press.
- (2003). In a constitutional moment: Science and social order at the millennium. Teoksessa Helga Nowotny & Bernward Joerges (toim.): *Social Studies of Science and Technology: Looking Back Ahead*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.
- Jasanoff, Sheila & Marybeth Long Martello (2004). *Earthly Politics. Local and Global in Environmental Governance*. MIT Press: Cambridge, MA.
- Johansson, Håkan & Bjørn Hviden (2007). Opening citizenship: why do we need a new understanding of social citizenship? Teoksessa Bjørn Hviden & Håkan Johansson (toim.): *Citizenship in Nordic welfare states. Dynamics of choice, duties and participation in a changing Europe*. Milton Park: Routledge.
- John, Peter (1998). *Analysing Public Policy*. Lontoo: Continuum.
- Jokinen, Ari (2004). *Luonnonvarojen käytön ja dynamiikan hallinta yksityisillä*. Acta Universitatis Tamperensis, 1045. Tampere: Tampere University Press.
- (2011). Paikallisen vahvistumisen voimavarat: Kansalaiset luonnonsuojelun toimeenpanon tietokäytännöissä. Teoksessa Marja Alastalo & Maria Åkerman (toim.): *Tieto hallinnassa. Tietokäytännöt suomalaisessa yhteiskunnassa*. Tampere: Vastapaino, 63–90.
- Jokinen, Ari & Yrjö Haila & Nina V. Nygren (2009). Liito-oravan suojele poliittisena prosessina ja yhteistoimintahankkeena Tampereen kaupunkiseudulla. *Ympäristöpolitiikan ja -oikeuden vuosikirja* 2009. Joensuu: Joensuun yliopisto, 7–68.

- Jokinen, Ari & Nina V. Nygren & Yrjö Haila & Marko Schrader (2007). Yhteiselo liito-oravan kanssa. Liito-oravan suojelun ja kasvavan kaupunkiseudun maankäytön tarpeiden yhteensovittaminen. *Suomen ympäristö* 20/2007. Tampere: Yliopistopaino.
- Jokinen, Ari & Ari Nikula & Nina V. Nygren & Piia Tersa & Yrjö Haila (2010). Liito-oravan elinympäristöjen mallitus ja ennakointi Tampereen kaupunkiseudulla. *Suomen ympäristö* 11/2010. Sastamala: Vammalan kirjapaino OY.
- Jokinen, Ari & Eveliina Asikainen & Pertti Ranta & Ville Viljanen (2012). Ekologisen tiedon visualisointi ja rajatyö kaupunkiluonnon hallinnassa. *Yhdyskuntasuunnittelu* 50:1, 7–22.
- Jolkkonen Arja & Pertti Koistinen & Arja Kurvinen (2012). Reemployment of Displaced Workers : the Case of a Plant Closing on a Remote Region in Finland. *Nordic Journal of Working Life Studies* 2:1, 81–100.
- Julkunen, Raija (2010). Sukupuolen järjestykset ja tasa-arvon paradoksit. Tampere: Vastapaino.
- Juppi, Pirta & Peltokoski, Jukka & Pyykkönen, Miikka (2003). *Uutta Liikehdintää, uusia näkökulmia. Liike-elämää. Vastakulttuurinen radikalismi vuosituhannen vaihteessa*. Jyväskylä: SoPhi.
- Jääsaari, Johanna & Ullamaija Kivikuru & Minna Aslama & Laura Juntunen (2010). Median tuottama kansalaisuus: Tulkintaa raameista ja rakenteista. Teoksessa Petteri Pietikäinen (toim.): *Valta Suomessa*. Helsinki: Gaudeamus, 210–228.
- Kahneman, Daniel (2011). *Thinking, Fast and Slow*. London: Allen Lane.
- (2000). *Choices, Values, and Frames*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kangas, Olli (2004). Institutional Development of sickness cash-benefits in 19 OECD countries. *Social Policy & Administration* 38:2, 190–203.
- (2006). Poliitikka ja sosiaaliturva Suomessa. Teoksessa Tapani Paavola ja Olli Kangas (toim.): *Eduskunta hyvinvointivaltion rakentajana*. Helsinki: Edita.
- Kantola, Anu (toim.) (2011a). *Hetken hallitsijat. Julkinen elämä notkeassa yhteiskunnassa*. Helsinki: Gaudeamus.
- (2011b). Tyhjä vai täyttä julkista elämää? Teoksessa: Kantola, Anu (toim.): *Hetken hallitsijat. Julkinen elämä notkeassa yhteiskunnassa*. Gaudeamus, Helsinki, 164-179.
- Karppi, Ilari & Lotta-Maria Sinervo (toim.) (2009). *Governance. Uuden hallintatavan jäsentyminen*. Tampere: Tampereen yliopisto, Hallintotieteiden keskus
- Karvonen, Erkki (1999). *Elämää mielikuwayhteiskunnassa. Imago ja maine menestystekijöinä myöhäismodernissa maailmassa*. Helsinki: Gaudeamus.
- Kazepov, Yuri & Alan Scott & Hilary Silver (2010). Symposium of Urban Participation. *International Journal of Urban and Regional Research*, 34:3.

- Kerkkäinen, Anu (2010). *Ilmastonmuutoksen hallinnan politiikka. Kansainvälisen ilmastokysymyksen haltuunotto Suomessa. Acta Universitatis Tamperensis, 1549. Tampere: Tampere University Press.*
- Keskitalo, Elsa (2007). Individualizing welfare provision: the integrated approach of the Finnish activation reform. Teoksessa Bjørn Hvinden & Håkan Johansson (toim.): *Citizenship in Nordic welfare states. Dynamics of choice, duties and participation in a changing Europe.* Lontoo: Routledge.
- Klausen, Jan Erling & David Sweeting & Joanna Howard (2006). Community involvement and legitimation in urban governance: an empirical analysis. Teoksessa Hubert Heinelt & David Sweeting & Panagiotis Getimis (toim.): *Legitimacy and Urban Governance. A cross-national comparative study.* Lontoo: Routledge.
- Klein, Rudolf & Theodore Marmor (2006). Reflections on Public Policy Analysis: Putting Together Again. Teoksessa Michael Moran & Martin Rein & Robert E. Goodin (toim.): *Oxford Handbook of Public* Oxford: Oxford University Press, 892–912.
- Knight, Frank (1921). *Risk, uncertainty and profit.* Boston: Houghton Mifflin.
- Kohler-Koch, Beate (2001): The Commission White Paper and the Improvement of European Governance. Symposium Mountain or Molehill? A Critical Appraisal of the Commission White Paper on Governance. *Jean Monet Working Paper 6/01.*
- (2010): Civil Society and EU Democracy: ‘astroturf’ representation? *Journal of European Public Policy* 17:1, 100–116.
- Koistinen, Pertti (2007). Eliitin paradigma työ- ja sosiaaliturvapolitiikassa. *Yhteiskuntapolitiikka* 72: 2, 158–165.
- Koivunen, Anu & Mikko Lehtonen (toim.) (2011). *Kuinka meitä kutsutaan? Kulttuuriset merkityskamppailut nyky-Suomessa.* Tampere: Vastapaino.
- Kojo, Marjaana (2012). Pause päällä. Työn ja koulutuksen ulkopuoliset jaksot nuorten elämäkulussa. *Janus – Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön aikakauslehti* 20:2, 94–110.
- Kooiman, Jan (1993). *Modern Governance. New Government-Society Interactions.* Lontoo: Sage.
- (2003). *Governing as Governance.* Lontoo: Sage.
- Kosonen, Pekka (1998). *Pohjoismaiset mallit murroksessa.* Tampere: Vastapaino.
- Kowarik, Ingo (2011). Novel urban ecosystems, biodiversity, and conservation. *Environmental Pollution* 159:8–9, 1974–1983.
- Krimsky, Sheldon & Dominic Golding (toim.) (1992). *Social Theories of Risk.* Westport, CT: Praeger.
- Kübler, Daniel & Hubert Heinelt (2005). Governance, Democracy and the Dynamics of Place. Teoksessa Hubert Heinelt & Daniel Kübler (toim.): *Metropolitan Governance. Capacity, Democracy and the Dynamics of Place.* Lontoo: Routledge/ ECPR Studies in European Political Science.
- Kübler, Daniel & Brigitte Schwab (2007). New Regionalism in Five Swiss Metropolitan Areas. An Assessment of Inclusiveness, Deliberation and

- Democratic Accountability. *European Journal of Political Research* 46:4, 473–502.
- Kuhn, Thomas S. (1994/1962). *Tieteellisten vallankumousten rakenne*. Helsinki: Art House.
- Kuivalainen, Susan (2010). Kestäkö suomalainen vähimmäisturva pohjoismaisen vertailun? Vertaileva analyysi vähimmäisturvan tasosta ja sen köyhyyttä ehkäisevästä vaikutuksesta neljässä Pohjoismaassa 1990–2005. *Yhteiskuntapolitiikka* 75:4, 377–388.
- Kukkonen, Jussi (2006). *Meidän maaseutumme, Maaseutu yhteisyyden ja muutoksen ilmentymänä sekä puolueiden erojen ja samankaltaisuuden ilmentäjänä*. Valtio-opin pro gradu – työ, Jyväskylän yliopisto, Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos.
- Kuokkanen, Kanerva (2005). Kaupunkipolitiikan perusteluketjut ja käytännön toimet viidessä länsieurooppalaisessa maassa. *Acta* 172. Helsinki: Suomen Kuntaliitto.
- (2009). Urban Governance and Citizen Participation: An Analysis from the Perspectives of Effectiveness and Democracy. Teoksessa Frank Eckardt & Ingemar Elander (toim.): *Urban Governance in Europe*. Berlin: Berliner Wissenschaftsverlag, 49–69.
- (2013). Assessing the Democratic Qualities of Programmes and Projects: A Case of Finnish Urban Policy. *Scandinavian Journal of Public Administration* 17:2, 127–146.
- Kuula, Arja (1999). *Toimintatutkimus: kenttätöitä ja muutospyrkimyksiä*. Tampere: Vastapaino.
- Hanna Kuusela & Matti Ylönen (2013). *Konsulttidemokratia. Miten valtiosta tehdään tyhmä ja tehoton*. Helsinki: Gaudeamus.
- Kuusela, Hannu & Reijo Ollikainen (toim.) (2005). *Riskit ja riskienhallinta*. Tampere: Tampere University Press.
- Laclau, Ernesto & Chantal Mouffe (1985). *Hegemony and Socialist Strategy: Towards a Radical Democratic Politics*. Lontoo: Verso.
- Laine, Markus & Pekka Jokinen (2008). Poliitiikan ulottuvuudet. Teoksessa Yrjö Haila & Pekka Jokinen (toim.): *Ympäristöpolitiikka. Mikä ympäristö, kenen politiikka?* Tampere: Vastapaino.
- Laine, Markus & Lasse Peltonen (2003). *Ympäristökysymys ja aseveliakseli - Ympäristön politisoituminen Tampereella vuosina 1959-1995*. Tampere: Tampere University Press.
- Laine, Markus & Helena Leino & Minna Santaoja (2007). Keskustan rajattu merkitys. *Yhdyskuntasuunnittelu* 2007:1, 6–21.
- Laitinen, Lea & Lea Rojola (1998). *Sanan voima. Keskusteluja performatiivisuudesta*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Lappalainen, Pertti (2002). *Poliittisen tyylin taito*. Tampere: Vastapaino.
- (2007). Poliittinen toiminta tapauksena. Teoksessa Markus Laine & Jarkko Bamberg & Pekka Jokinen (toim.): *Tapaustutkimuksen taito*. Helsinki: Gaudeamus, 191–213.

- Lasswell, Harold (1951). The Policy Orientation. Teoksessa Daniel Lerner & Harold Lasswell (toim.): *Recent Developments in Scope and Method*. Stanford: Stanford University Press, 3–15.
- Latour, Bruno (1999). *Pandora's Hope. Essay on the Reality of Science Studies*. Cambridge & Lontoo: Harvard University Press.
- Latour, Bruno & Emilie Hermant (1998). Paris: Lille Invisible. www.bruno-latour.fr/virtual/index.html, 12.1.2013.
- Latour, Bruno & Steve Woolgar (1979). *Laboratory Life: the social construction of scientific facts*. Lontoo: Sage.
- Law, John (2008). On Sociology and STS. *The Sociological Review* 56:4, 623–649.
- (2009). Actor Network Theory and Material Semiotics. Teoksessa Bryan S. Turner (toim.): *The New Blackwell Companion to Social Theory*. Massachusetts & Oxford: Blackwell Publishing, 141–158.
- Law, John & Annemarie Mol (2008). The Actor-Enacted: Cumbrian Sheep in 2001. Teoksessa Carl Knappett & Lambros Malafouris (toim.): *Material Agency: Towards a Non-Anthropocentric Approach*. New York: Springer, 57–77.
- Law, John & Vicky Singleton (2011). *ANT and politics: working in and on the world*.
<http://www.sv.uio.no/sai/english/research/projects/newcomers/publications/working-papers-web/ant-and-politics.pdf>, 15.12.2012.
- Laws, Davis & Maarten Hajer (2006). Policy in Practice. Teoksessa Michael Moran & Martin Rein & Robert Goodin (toim.): *Oxford Handbook of Public Policy*. Orford: Oxford University Press, 409–424.
- Laws, David & Martin Rein (2003). Reframing Practice. Teoksessa Maarten Hajer & Hendrik Wagenaar (toim.): *Deliberative Policy Analysis. Understanding Governance in the Network Society*. Cambridge: Cambridge University Press, 172–206.
- Leftwich, Adrian (2004). *What is Politics?* Cambridge: Polity Press.
- Le Galès, Patrick (2005). Elusive Urban Policies in Europe. Teoksessa Yuri Kazepov (toim.): *Cities of Europe: Changing Contexts, Local Arrangements, and the Challenge to Urban Cohesion*. Malden: Blackwell Publishing.
- (2011). Policy Instruments and Governance. Teoksessa Mark Bevir (toim.): *The Sage Handbook of Governance*. Lontoo: Sage.
- Lehtonen, Mikko (1996). *Merkitysten maailma*. Tampere: Vastapaino.
- (2001). *Post Scriptum. Kirja medioitumisen aikakaudella*. Tampere: Vastapaino.
- Lehtonen, Mikko & Anu Koivunen (2011). Miltä tuntuu todella? Arjen kulttuuriset merkityskamppailut. Teoksessa Anu Koivunen & Mikko Lehtonen (toim.): *Kuinka meitä kutsutaan? Kulttuuriset merkityskamppailut nyky-Suomessa*. Tampere: Vastapaino, 7–40.

- Lehtonen, Pauliina (2013). *Julkisesti uskottavat. Kansalaisten kokemuksellinen tieto ja performatiiviset osallistumiskäytännöt*. Acta Universitatis Tamperensis 1802, Tampere: Tampere University Press.
- Leino, Helena (2006a). *Kansalaisosallistuminen ja kaupunkisuunnittelun dynamiikka*. Tampere: Tampere University Press.
- (2006b). Vallan dynamiikka Vuoreksessa – näkökulma kansalaisosallistumisen määrittelykamppailuun. *Yhdyskuntasuunnittelu* 44:1, 6–19.
- (2011). Kirkkojärvi katoaa luokituksesta: asiantuntijatiedon haavoittuvuus. Teoksessa Alastalo Marja, Åkerman Maria (toim.): *Tieto hallinnassa: Tietokäytännöt suomalaisessa yhteiskunnassa*. Tampere: Vastapaino, 221–239.
- Leino, Helena & Markus Laine (2011). Do Matters of Concern Matter? Bringing Issues Back to Participation. *Planning Theory* 11:1, 89–103.
- Leino, Helena & Juha Peltomaa (2009). Kirkkojärven kirkastuminen – kansalaisten kokemuksellisen tiedon tuomat haasteet lähiluonnon hallinnassa. *Janus. Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti* 18:3, 219–230.
- Leontief, Wassily (1985). *Essays in Economics. Theories, Theorizing, Facts and Policis*. New York: Transaction Publishers.
- Leppälä, Enni & Ari Jokinen (2011). Kaupunkimetsä rakentamisen kohteena: toimintamahdollisuuksien muotoutuminen kavasuunnittelijoiden ja metsämattilaisten välillä. *Kunnallistieteellinen aikakauskirja* 39:2, 158–177.
- Leubolt, Bernhard (2007). Contradictory Movements towards Social Emancipation. Governance and Democracy of the Local Scale. *Seminars of the Aegean "Changing European Space: Winners and Losers"*. 28.08.2007, Chania, Crete, Greece. Seminar paper.
- Levins, Richard (1966). The Strategy of Model Building in Population Biology. *American Scientist* 54:4, 421–431.
- Lezaun, Javier & Linda Soneryd (2007). Consulting citizens: technologies of elicitaitoin and the mobility of publics. *Public Understanding of Science* 16:3, 279–297.
- Lindblom, Charles E. (1959). The Science of Muddling Through. *Public Administration Review* 19: 2, 79–88.
- Lipsey, Richard & Kevin Lancaster (1956-1957). The General Theory of Second Best. *Review of Economic Studies* 24:1, 11–32.
- Lipsky, Michael (1978). Standing the Study of Public Policy Implementation on Its Head. Teoksessa Walter Dean Burnham & Martha Wagner Weinberg (toim.): *Amerikan Politics and Public Policy*. Cambridge: MIT Press, 391–402.
- (1980). *Street Level Burneaucracy*. New York: Russell Sage Foundation.
- Lister, Ruth (2003). *Citizenship. Feminist perspectives*. Basingstoke: Palgrave Macmillian.

- Lloyd, Geoffrey Ernest Richard (1992/1966). *Polarity and Analogy. Two Types of Argumentation in Early Greek Thought*. Indianapolis: Hackett Publishing Co.
- Lomborg, Bjørn (toim. 2004). *Global Crises, Global Solutions*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lorenz, Edward (1993). *The Essence of Chaos*. Seattle: The University of Washington Press.
- Luhtakallio, Eeva (2010). Local Politicizations. A Comparison of Finns and French Practicing Democracy. University of Helsinki, Department of Social research. Sociology Research Reports no 265.
- Lunkka, Jukka-Pekka, (2008). *Maailman ilmastohistoria*. Helsinki: Gaudeamus.
- Luomala, Anne (2010). Poliitiikan mahdollisuudesta valtuuston talousarvio-kokouksessa. Hämeenlinna: Sosiaalikehitys.
- Maa- ja metsätalousministeriö (2011). Hirvieläinten aiheuttamat vahingot 2010. Tiedote. http://www.mmm.fi/fi/index/etusivu/tiedotteet/110414_hirvivahingot.html, 10.8.2012.
- Maanselkä, Asmo (2007). *Tekijänoikeuslaki eduskunnan käsittelyssä. Digitaalisten oikeuksien hallinnan teknologiat päätöksenteon kohteena*. Valtio-opin ja tietojärjestelmätieteen pro gradu – työ, Jyväskylän yliopisto, Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos.
- MacLeod, Gordon (2011). Urban Politics Reconsidered: Growth Machine to Post-democratic City? *Urban Studies* 48:12, 2629–2660.
- Majone, Giandomenico (1989). *Evidence, Argument, and Persuasion in the Policy Process*. New Haven: Yale University Press.
- Manin, Bernard (1997). *The Principles of Representative Government*. Cambridge: Cambridge University Press.
- March, James & Johan Olsen (2006). The Logic of Appropriateness. Teoksessa Michael Moran & Martin Rein & Robert Goodin (toim.): *Oxford Handbook of Public Policy*. Oxford: Oxford University Press, 689–708.
- Marks, Gary & Liesbet Hooghe & Kermit Blank (1996). European integration from the 1980s: state-centric vs. multi-level governance. *Journal of Common Market Studies* 34:3, 341–378.
- Marres, Noortje (2007). The Issues deserve more credit: Pragmatist contributions to the study of public involvement in controversy. *Social Studies of Science* 37:5, 759–780.
- (2012). *Material Participation. Technology, the Environment and Everyday Publics*. Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Marzetti Dall'Aste Brandolini, Silva & Roberto Scazzieri (toim.) (2011). *Fundamental Uncertainty. Rationality and Plausible Reasoning*. Lontoo: Palgrave Macmillan.
- Maxin, Laura & Jeroen van der Sluijs (2011). Quality in environmental science for policy: Assessing as a component of policy analysis. *Environmental Science and Policy* 14, 482–492.

- Matland, Richard (1995). Synthesizing the implementation literature: the ambiguity-conflict model of policy implementation. *Journal of Public Administration Research and Theory* 5:2, 145–174.
- Michael, Mike (2009). Publics performing publics: of PiGs, PiPs and politics. *Public Understanding of Science* 18:5, 617–631.
- (2012). "What Are We Busy Doing?": Engaging the Idiot. *Science, Technology & Human Values* 2012/37, 528–554.
- Mikkeli, Heikki & Jussi Pakkasvirta (2007). *Tieteiden välissä? Johdatus monitieteisyyteen, tieteidenvälisyyteen ja poikkitieteisyyteen*. Helsinki: WSOY.
- Mischen, Pamela & Thomas A. P. Sinclair (2007). Making implementation more democratic through action implementation research. *Journal of Public Administration Research and Theory* 19:1, 145–164.
- Moisio, Pasi (2009). Vähimmäisturva ja köyhyysraja Suomessa. Selvitys sosiaaliturvan kokonaisuudistus (Sata) –komitealle. www.stm.fi/c/document_library/get_file?folderId=42733&name=DLFE-7017.pdf, 10.10.2012.
- Mol, Annemarie (2002). *The Body Multiple. Ontology in medical practice*. Durham: Duke University Press.
- (2008). *The Logic of Care. Health and the problem of patient choice*. Oxon: Routledge.
- Moore, Alfred (2010). Beyond Participation: Opening up Political theory in STS. *Social Studies of Science* 40:5, 793–799.
- Müller, Norbert & Peter Werner & John Kelcey (toim.) (2010). *Urban Biodiversity and Design*. Oxford: Wiley-Blackwell.
- Neiman, Susan (2002). *Evil in Modern Thought. An Alternative History of Philosophy*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Newman, Lenore & Ann Dale (2005). The role of agency in sustainable local community development. *Local Environment* 10:5, 477–486.
- Niemelä, Jari (toim.) (2011). *Urban Ecology: Patterns, Processes, and Applications*. Oxford: Oxford University Press.
- (2014) Ecology of urban green spaces: The way forward in answering major research questions. *Landscape and Urban Planning* 125, 298–303.
- Niemelä, Mikko & Raijas, Anu (2012). *Kohtuullinen kulutus ja perusturvan riittävyys. Näkökulmia kohtuullisen kulutuksen määrittelyyn ja mittamiseen*. Sosiaali- ja terveysturvan selosteita 80/2012. Helsinki: Kelan tutkimusosasto.
- Noro, Arto (2000). Aikalaisdiagnoosi sosiologisen teorian kolmantena laji-tyyppinä. *Sociologia* 37:4, 321–329.
- North, Douglas (1981). *Structure and Change in Economic History*. New York: W.W. Norton & Co.
- Nousiainen, Marko (2011). Hallinta, osallistuminen ja toimijuus – Tulkintoja suomalaisen Leader-toiminnan poliittisuuksista. Mikkeli: Helsingin yliopisto, Ruralia -instituutti, Julkaisuja 24.

- Nowotny, Helga & Peter Scott & Michael Gibbons (2001). *Rethinking science: knowledge in an age of uncertainty*. Cambridge: Polity.
- Newman, Janet (2001). *Modernising Governance: New Labour, Policy and Society*. Lontoo: Sage.
- Nygren, Nina V. (2005). Liito-orava kaavoituksessa – Ojalan tapaus Tampe-reella. *Yhdyskuntasuunnittelu-lehti*, 2005:2, 27–43.
- (2007). Maankäytön suunnitteluvara liito-oravakonflikteissa. *Ympäristö ja terveys* 38:4, 34–40.
- (2013) *Liito-oravan suojelun poliittinen prosessi ja suunnitteluvara Tampereen kaupunkiseudulla*. Acta Universitatis Tampereensis 1859. Väitöskirja. Tampere: Tampere University Press.
- Nygren, Nina V. & Ari Jokinen (2013). Significance of affect and ethics in applying conservation standards: The practices of flying squirrel surveyors. *Geoforum* 46, 79–90.
- Nygren, Nina V. & Kaisa Littunen (2008). Dialogiset työpajat – maankäytön konflikteista suunnitteluvaran avartumiseen. *Oikeus* 37:4, 478–484.
- Nygrén, Tuire (2009). *Suomen hirvikannan sääätely – biologiaa ja luonnonva-rapolitiikkaa*. PhD Dissertations in Biology. University of Joensuu, 64.
- Ojajärvi, Jussi (2008). Haluatko subjektiksi? Ideologinen kutsu ja yksilön uusliberalistinen hallinta: Jari Sarasvuo, Haluatko miljonääriksi? Ja Jyrki Tuularin pyydys. Teoksessa Jussi Ojajärvi & Liisa Seinby (toim.): *Minä ja markkinavoimat. Yksilö, kulttuuri ja yhteiskunta uusliberalismin valtakaudella*. Helsinki: Avain, 135–191.
- Ojajärvi, Jussi & Seinby, Liisa (2008). *Minä ja markkinavoimat. Yksilö, kulttuuri ja yhteiskunta uusliberalismin valtakaudella*. Helsinki: Avain.
- Paavola, Tapani (2006). Talouden kehitys ja talouspolitiikka hyvinvointival-tiokaudella. Teoksessa Tapani Paavola ja Olli Kangas (toim.): *Eduskunta hyvinvointivaltion rakentajana*. Helsinki: Edita.
- Palonen, Kari (1993). *Politikointi, politisointi, politiikka. Tulkinta politiikan ajatusmuodon peliaikailoista*. Jyväskylän yliopisto, Valtio-opin laitos, Opetusmoniste no 1.
- Papadopoulos, Yannis (2003). Cooperative Forms of Governance: Problems of Democratic Accountability in Complex Environments. *European Journal of Political research* 42:4, 73–501.
- (2007). Problems of Democratic Accountability in Network and Multilevel Governance. *European Law Journal* 13:4, 469–486.
- Papadopoulos, Yannis & Philippe Warin (2007). Are innovative, participatory and deliberative procedures in policy making democratic and effective? *European Journal of Political Research* 46:4, 445–472.
- Parsons, Wayne (1995). *Public Policy: an Introduction to the theory and practice of policy analysis*. Lontoo: Edward Elgar Publishing.
- Pekonen, Kyösti (1995). *Kohti uutta hallinta-ajattelua julkisessa hallinnossa?* Helsinki: Hallinnon kehittämiskeskus.
- (2005). *Suomalaisen hallitsemiskäsitteistön historia*. Helsinki: Yliopistopaino.

- Peltola, Taru (2007). *Paikallisen energiahuollon ympäristöpoliittinen liikkumavara: vaihtoehtoiset teknologiat, poliittiset käytännöt ja toimijuus*. Acta Universitatis Tamperensis 1203. Tampere: Tampere University Press.
- Perrow, Charles (1999). *Normal Accidents. Living with High-Risk Technologies*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Peters, Guy (1978). *The Politics of Bureaucracy. A Comparative Perspective*. New York; Longman
- (1998). *Comparative Politics: Theory and Methods*. New York: New York University Press.
- Peters, Guy & Jon Pierre (2004). *Multilevel Governance and Democracy*. Oxford; Oxford University Press.
- Pierre, Jon (2000). *Debating governance. Authority, steering and democracy*. Oxford: University Press.
- Pinson, Gilles (2009). *Gouverner la ville par projet: Urbanisme et gouvernance des villes européennes*. Paris: Presses de Sciences Po.
- Platon (1978). *Teokset. Toinen osa*. Helsinki: Otava.
- Pólya, George (1954). *Mathematics and Plausible Reasoning. Volume I, Induction and Analogy in Mathematics*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Porter, Theodore M. (1995). *Trust in Numbers. The Pursuit of Objectivity in Science and Public Life*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Pressman, Jeffrey & Aaron Wildavsky (1973). *Implementation*. Berkeley: University of California Press.
- Prigogine, Ilya & Isabelle Stengers (1984). *Order out of Chaos. Man's New Dialogue with Nature*. New York: Bantam Books.
- Rabinow, Paul & William Sullivan (1979). *Interpretive Social Science: A Reader*. Berkeley: University of California Press.
- Raevaara, Eeva (2005). Tasa-arvo ja muutoksen rajat: Sukupuolten tasa-arvo poliittisena ongelmana Ranskan parité- ja Suomen kiintiökeskustelussa. Helsinki: Tasa-arvoasiain neuvottelukunta, Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Ranta, Pertti & Ville Viljanen & Antti Tanskanen & Eveliina Asikainen, & Ari Jokinen (2012). Tampereen kasvit ja kaupunkiekologia. *Lutukka* 28:1, 3–17.
- Rantala, Kati & Pekka Sulkunen (2006). *Projektiyhteiskunnan kääntöpuolia*. Helsinki: Gaudeamus.
- Rasila, Viljo (1992). *Tampereen historia IV. Vuodesta 1944 vuoteen 1990*. Tampere: Tampereen kaupunki.
- Raunio, Helena (2002). Liito-orava suojelee metsiä? Tekniikka & Talous 7.5.2002. <http://www.tekniikkatalous.fi/incoming/article38489.ece>, 30.11.2012.
- Rein, Martin (1976). *Social Science and Public Policy*. New York: Penguin.
- (2006). Reframing Problematic Policies. Teoksessa Michael Moran & Martin Rein & Robert Goodin (toim.): *Oxford Handbook of Public Policy*. Oxford: Oxford University Press, 389–408.

- Rein & Schön (1977). Problem Setting in Policy Research. Teoksessa Carol Weiss (toim.): *Using Social Research in Public Policy Making*. Lexington: D. C. Heath and Company.
- Rhodes, William (1997). *Understanding Governance: Policy Networks, Governance, Reflexivity and Accountability*. Suffolk: St. Edmundsbury Press.
- (2006). Policy Network Analysis. Teoksessa Michael Moran & Martin Rein & Robert Goodin (toim.): *Oxford Handbook of Public Policy*. Orford: Oxford University Press, 425–447.
- Ridell, Seija (2006). Yleisö. Teoksessa: Ridell, Seija & Väliaho, Pasi & Sihvonen, Tanja (toim.) *Mediaa käsittämässä*. Tampere: Vastapaino, 233–258.
- Ristikari, Tiina (2012). *Finnish Trade Unions and Immigrant Labor*. Migration Studies C 22. Helsinki: Siirtolaisuusinstituutti.
- Rossi, Leena-Maija (2010). Esityksiä, edustamista ja eroja: Representaatio on politiikkaa. Teoksessa Tarja Knuutila & Aki Petteri Lehtinen (toim.): *Representaatio. Tiedon kivijalasta tieteiden työkaluksi*. Helsinki: Gaudeamus, 261–275.
- Rorty, Richard (1967). *The Linguistic Turn*. Chicago: University of Chicago.
- (1979). *Philosophy and the Mirror of Nature*. Princeton: Princeton University Press.
- Rykwert, Joseph (1988). *The Idea of a Town. The Anthropology of Urban Form in Rome, Italy and the Ancient World*. Cambridge, MA: The MIT Press.
- Rättilä, Tiina (2004). Kuokkavieraat, aktivistit, kansalaiset: keitä ovat kansanvallan tulevaisuuden tekijät? *Futura* 23:2, 82–89.
- (2012). *In Your Face! Analysing Public Political Performance as Communication*. Acta Universitatis Tamperensis 1781. Tampere: Tampere University Press.
- Saari, Juho (2009). Harvinainen hetki – tammikuu 2009 ja suomalaisen sosiaalipolitiikan tulevaisuus. *Yhteiskuntapolitiikka* 74:3, 239–255.
- Saltelli, Andrea & Marco Ratto & Terry Andres & Francesca Campolongo & Jessica Cariboni & Debora Gatelli & Michaela Saisana & Stefano Tarantola (2008). *Global Sensitivity Analysis: The Primer*. West Sussex: John Wiley & Sons Ltd.
- Sata -komitea (2009). *Sosiaaliturvan uudistamiskomitean (SATA) ehdotukset sosiaaliturvan uudistamiseksi*. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2009:62. www.stm.fi/c/document_library/get_file?folderId=1082856&name=DLFE-10834.pdf, 2.10.2011.
- Saward, Michael (1998). *The Terms of Democracy*. Cambridge: Polity Press.
- Schön, Donald (1979). Generative Metaphor. Teoksessa Andrew Ortony (toim.): *Metaphor and Thought*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Scharpf, Fritz (1970). *Demokratietheorie zwischen Utopie und Anpassung*. Konstanz: Universitätsverlag.
- (1999). *Governing in Europe: Effective and Democratic?* Oxford: Oxford University Press.

- Schmidt, Vivien (2008). Discursive Institutionalism - The explanatory power of ideas and discourse. *Annual Review of Political Science* 11, 303–326.
- (2010). Democracy and Legitimacy in the European Union Revisited: Input, Output and ‘Thoughtput’. Paper prepared for the European Union Studies Association’s biannual meetings, Boston, MA, March 3-6, 2010.
- Schneider, Anne, Larson & Helen Ingram (1997). *Policy design for democracy*. Lawrence: University Press of Kansas.
- Scott, James C. (1998). *Seeing Like a State: How Certain Schemes to Improve the Human Condition Have Failed*. Durham: Yale University Press.
- Schumpeter, Joseph (1994/1954). *History of Economic Analysis*. Lontoo: Routledge.
- Schwartz-Shea, Peregrine & Dvora Yanow (2012). *Interpretative Research Design: Concepts and processes*. New York: Routledge.
- Shane, David Grahame (2005). *Recombinant urbanism: conceptual modeling in architecture, urban design, and city theory*. Chichester: John Wiley.
- Shotter, John & Björn Gustavsen (1999). The role of “dialogue conferences” in the development of “learning regions:” doing “from within” our lives together what we cannot do apart. The Centre for Advanced Studies in Leadership. Stockholm: Stockholm School of Economics.
- Silver, Hilary & Alan Scott & Yuri Kazepov (2010). Participation in Urban Contention and Deliberation. *IJURR* 34:3, 453–77.
- Simon, Herbert (1947). *Administrative Behaviour*. New York: MacMillan.
- Sintomer, Yves & Jacques de Maillard (2007). The limits to local participation and deliberation in the French ‘politique de la ville’. *European Journal of Political Research* 46:4, 503–529.
- Sjöblom Stefan (2011). Politikens projektifiering – om fenomenets innebörd och uttrycksformer. esitelmä konferenssissa XVI Nordic Political Science Congress, Vaasa 9–12.8.2011.
- Sjöblom, Stefan & Kjell Andersson & Erland Eklund & Sebastian Godenhjelm (toim.) (2006). *Project Proliferation and Governance – The Case of Finland*. Helsinki: Helsinki University Press.
- Smith, Leo (2007). *Chaos, A Very Short Introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- Smith, Ian & Eileen Lepine & Marilyn Taylor (toim.) (2007). *Disadvantaged by Where You Live? Neighbourhood Governance in Contemporary Urban Policy*. Bristol: Policy Press.
- Soininvaara, Osmo (2010). *Sata –komitea. Miksi asioista päättäminen on niin vaikeaa*. Helsinki: Teos.
- Soja, Ed (1991). *Inside Exopolis: Scenes from Orange County*. Teoksessa Michael Sorkin (toim.): *Variations on a Theme Park: The New American City and the End of Public Space*. New York: Hill & Wang.
- Sosiaali- ja terveysministeriö (2007). *Kannustava ja oikeudenmukainen sosiaaliturva kaikille*. Tiedote 196/2007; 14.06.2007. www.stm.fi/tiedotteet/tiedote/-/view/1265141?cssType=text, 9.12.2012.

- Sotara, Markku (1996). *Kohti epäselvyyden hallintaa: Pehmeä strategia 2000-luvun alun suunnittelun lähtökohdana*. Acta Futura Fennica No 6. Jyväskylä: Finnpublishers.
- Star, Susan Leigh & Geoffrey Bowker (2000). *Sorting Things Out: Classification and its Consequences*. Massachusetts: MIT Press.
- Stranius, Leo & Laaksonen, Lasse (2011). *Verkkovaihtamista 2010-luvulla. Selvitys verkossa pääosin tai kokonaan tapahtuvan yhdistystoiminnan mahdollistamisesta*. Helsinki: Oikeusministeriö.
- Stengers, Isabelle (2011). *Cosmopolitics II*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Stewart, Ian (1989). *Does God Play Dice? The Mathematics of Chaos*. Oxford: Blackwell.
- Stiglitz, Joseph & Amartya Sen & Jean-Paul Fitoussi (2009). *Report of the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress*. <http://www.stiglitz-sen-fitoussi.fr/en/index.htm>, 27.12.2012.
- Stiglitz, Joseph (2012). *The Price of Inequality: The Avoidable Causes and the Invisible Costs of Inequality*. New York: Allen Lane.
- Stone, Clarence (1989). *Regime Politics*. Kansas: University Press.
- Stråth, Bo (2007). Democracy without Politics? The Tension between Rhetoric and Institutional Cover in the European Union: an Aspect of the Present Crisis of Legitimacy. Luento 24.10.2007, Jyväskylän Yliopisto.
- Su, Celina (2010). Marginalized stakeholders and performative politics: Dueling discourses in education policymaking. *Critical Policy Studies* 4:4, 362–383.
- Sulkunen, Pekka (2006). Projektiyhteiskunta ja uusi yhteiskuntasopimus. Teoksessa Kati Rantala & Pekka Sulkunen (toim.): *Projektiyhteiskunnan kääntöpuolia*. Helsinki: Gaudeamus, 17–38.
- Sutela, Marja (2001). Kuntalaisen roolin muutos: asukkaasta asiakkaaksi – tarkastelukohteena sosiaalihuollon asiakaslähtöisyys. *Oikeus* 4, 418–436.
- Särkelä, Riitta & Anne Eronen (2007). *Perusturvan pulmat ja uudistamisen vaihtoehdot*. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto.
- Sørensen, Eva (2005). The democratic problems and potentials of network governance. *European Political Science* 4:3, 348–357.
- Sørensen, Eva & Jacob Torfing (2007). *Theories of Democratic Network Governance*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Tervonen-Goncalves, Leena & Eriikka Oinonen (2012). Vertailun valta. *Yhteiskuntapolitiikka* 77:1, 3–15.
- Tiihonen, Seppo (2004). *From Governing to Governance. A Process of Change*. Tampere: Tampere University Press.
- Torfing, Jacob (2005). Discourse theory: Achievements, Arguments, and Challenges. Teoksessa David Howarth & Jacob Torfing (toim.): *Discourse Theory in European Politics. Identity, policy and governance*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 1-32.

- Torgerson, Douglas (1985). Contextual Orientation in Policy Analysis: The Contribution of Harold D. Lasswell. *Policy Sciences* 18:3, 241–261.
- (2003). Democracy through policy discourse. Teoksessa Maarten Hajer & Hendrik Wagenaar (toim.): *Deliberative Policy Analysis. Understanding Governance in the Network Society*. Cambridge: Cambridge University Press, 139–171.
- Tuomala, Matti (2009). *Julkistalous*. Helsinki: Gaudeamus.
- Turnhout, Esther (2010). *Heads in the clouds: Knowledge democracy as a Utopia dream*. Berlin: Springer Berlin Heidelberg.
- Turhnhout, Esther & Severine Van Bommel & Noelle Aarts (2010). How Participation Creates Citizens: Participatory Governance as Performative Practice. *Ecology and Society*. 15:4, 26–41.
- Turnpenny, John & Irene Lorenzoni & Mavis Jones (2009). Noisy and Definitely not Normal: Responding to Wicked Issues in the Environment, Energy and Health. *Environmental Science & Policy* 12, 347–358.
- Tversky, Amos & Daniel Kahneman (1974). Judgement under uncertainty: heuristics and biases. *Science* 185:4157, 1124–1131.
- Urbinati, Nadia & Mark Warren (2008). The Concept of Representation in Contemporary Democratic Theory. *The Annual Review of Political Science* 11:1, 387–412.
- Vadrot, Alice (2012). Biodiversity and society: Why should social sciences have a say? Innovation. *The European Journal of Social Science Research* 24:3, 211–216.
- Valve, Helena (2011). Muuntogeeniset koivut ja riskiarvioinnin politiikka. Teoksessa Marja Alastalo & Maria Åkerman (toim.): *Tieto hallinnassa. Tietokäytännöt suomalaisessa yhteiskunnassa*. Tampere: Vastapaino, 91–112.
- van der Sluijs, Jeroen & Arthur C. Petersen & Peter H. M. Janssen & James S. Risbey & Jerome R. Ravetz (2008). Exploring the quality of evidence for contested policy decisions. *Environmental Research Letters* 3, 024008 doi:10.1088/1748-9326/3/2/024008.
- Vartola, Juha (2009). Byrokratia modernin hallinnan muotona. Teoksessa Ilari Karppi & Lotta-Maria Sinervo (toim.): *Governance. Uuden hallintatavan jäsentyminen*. Tampere: Tampereen yliopisto: Hallintotieteiden keskus, 13–4.
- Vehmas, Jarmo (2002). *Rahat Ruotsiin ja päästöt Tanskaan: Suomen ympäristöperusteisen energiaverotuksen rekonstituutio 1993-96*. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Viiri, Heli (2007). Syökö hirvi metsänuudistamisen monimuotoisuuden? *Metsätieteen aikakauskirja* 2/2007, 133–136.
- Vranken, Jan (2005). Changing Forms of Solidarity: Urban Development Programs in Europe. Teoksessa Yuri Kazepov (toim.): *Cities of Europe: Changing Contexts, Local Arrangements, and the Challenge to Urban Cohesion*. Malden: Blackwell Publishing.

- Wagenaar, Hendrik (2011). *Meaning in Action. Interpretation and Dialogue in Policy Analysis*. New York & Lontoo: M.E.Sharpe.
- Wagenaar, Hendrik & Noam Cook (2003). Understanding Policy Practices: Action, Dialectic and Deliberation in Policy Analysis. Teoksessa Maarten Hajer & Hendrik Wagenaar (toim.): *Deliberative Policy Analysis. Understanding Governance in the Network Society*. Cambridge: Cambridge University Press, 139–171.
- Warren, Mark (2009). Governance-Driven Democratization. *Critical Policy Studies* 3:1, 3–13.
- Weber, Max (1972). *Wirtschaft und Gesellschaft. Grundriss der Verstehenden Soziologie*. 5. painos. J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen; Mohr.
- Wessberg, Nina (2007). *Teollisuuden häiriöpäästöjen hallinnan kehittämishaasteet*. Espoo: VTT Publications 650.
- Wildavsky, Aaron (1964). *The Politics of the Budgetary Process*. Boston: Little, Brown.
- Wynne, Brian (1991). Knowledges in Context. *Science, Technology, & Human Values* 16, 111–121.
- (1992). Risk and Social Learning: Reification to Engagement. Teoksessa Sheldon Krimsky & Dominic Golding (toim.): *Social Theories of Risk*. Westport, CT: Praeger, 275–297.
- (1997). Methodology and Institutions. Values as Seen from the Risk Field. Teoksessa John Foster (toim.): *Valuing Nature? Economics, Ethics and Environment*. London: Routledge, 135–152.
- (2001). Creating Public Alienation: Expert Cultures of risk and ethics on GMOs. *Science as Culture* 10:4, 445–481.
- (2003). Seasick on the Third Wave? Subverting the Hegemony of Propositionalism. *Social Studies of Science* 33:3, 401–417.
- Yanow, Dvora (1996). *How Does a Policy Mean? Interpreting Policy and Organizational Action*. Washington DC: Georgetown University Press
- (2000). *Conducting interpretive policy analysis*. California: Sage Publications.
- (2003). Accessing local knowledge. Teoksessa Maarten Hajer & Hendrik Wagenaar (toim.): *Deliberative Policy Analysis. Understanding Governance in the Network Society*. Cambridge: Cambridge University Press, 228–246.
- (2010). Form Follows Function? *Public Administration Review* 70:1, 156–158.
- Yanow, Dvora & Peregrine Schwartz-Shea (2006). *Interpretation and Method. Empirical Research Methods and the Interpretive Turn*. New York: M.E. Sharpe.
- Ylä-Anttila, Tuomas (2010). *Politiikan paluu. Globalisaatioliike ja julkisuus*. Tampere: Vastapaino.
- Ylönen, Marja (2011). *Saatumisen kontrollin ideologia. Vesien saatumisen ja vesirikosten kontrolli Suomessa vuosina 1960–2000*. Jyväskylä: Jyväskylän Yliopisto

- Ympäristöministeriö (2007). *Kunnat voivat vaikuttaa asemakaavoituksen keston.* Tiedote 20.2.2007.
- Zolo, Danilo (2001). Democracy, Communication, and Globalization. Teoksessa Kate Nash & Alan Scott (toim.): *Blackwell Companion to Political Sociology*. Oxford: Blackwell.
- Åkerman, Maria (2006). *Tiedon tuotannon käytännöt ja ympäristöpoliittinen toimijuus. Rajaamisen ja yhdistämisen politiikka.* Acta Universitatis Tamperensis 1139. Tampere: Tampere University Press.
- Åkerman, Maria & Aino Kilpiö & Taru Peltola (2010). Institutional change from the margins of natural resource use: The emergence of small-scale bioenergy production within industrial forestry in Finland. *Forest Policy and Economics* 12:3, 181–188.

Lait ja asiakirjat

- Biodiversiteettisopimus (CBD) 1993. www.cbd.int/convention/, 26.1.2013.
- Direktiivi 2003/87/EY: Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 13.10.2003 kasvihuonekaasujen päästöoikeuksien kaupan järjestelmän toteuttamisesta yhteisössä.
- KOM 2001/581. Euroopan yhteisöjen komission ehdotus Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiiviksi kasvihuonekaasujen päästöjen päästöoikeuksien kaupan järjestelmän toteuttamisesta yhteisössä ja neuvoston direktiivin 96/61/EY muuttamisesta.
- 2003/... Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi kasvihuonekaasujen päästöoikeuksien kaupan järjestelmän toteuttamisesta yhteisössä annetun direktiivin 2003/.../EY muuttamisesta Kioton pöytäkirjan hankemekanismin osalta. KOM/2003/0403.
- EU:n luontodirektiivin IV(a) -liite. 92/43/ETY. Suojellut eläinlajit.
- Kansalaisvaikuttamisen politiikkaohjelmaan (2003–2007). Vanhasen hallitus. Kioton pöytäkirja 2002/358/EY. Yhdistyneiden Kansakuntien ilmastonmuutosta koskeva puitesopimus.
- Maa- ja metsätalousministeriön määräyskokoelma N:o 29/01. Maa- ja metsätalousministeriön määräys hirvieläinten aiheuttamien metsävahinkojen arvioimisesta ja korvausten laskemisesta.
- Maa- ja metsätalousministeriön päätös metsälain soveltamisesta N:o 224/1997. Pääkaupunkiseudun kaupunkiohjelma 2005–2007: Hankerekisteri. Osoitteessa http://www.pkskaupunkiohjelma.fi/hr_02_16.html. Viitattu 1.5.2011. Sivusto ei ole enää käytössä.
- Pääkaupunkiseudun kaupunkiohjelma 2005–2007a. Ohjelmaehdotus. Ollut ladattavissa osoitteessa <http://www.pkskaupunkiohjelma.fi/>. Viitattu 1.5.2011. Sivusto ei ole enää käytössä.
- Pääkaupunkiseudun kaupunkiohjelma 2005–2007b. Kaupunkiohjelman verkkosivut osoitteessa <http://www.pkskaupunkiohjelma.fi/>. Viitattu 1.5.2011. Sivusto ei ole enää käytössä.

Riistavahinkolaki 27.2.2009/105.
Suomen hallituksen esitys päästökauppalaiksi, 49/2004.
Valtioneuvoston asetus riistavahingoista 12.5.2010/367.